

IDEJA REVOLUCIJE KOD THOMASA HOBBSA I JOHNA LOCKETA

Rogulj, Margareta

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:384062>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)



**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

IDEJA REVOLUCIJE KOD T. HOBBESA I J. LOCKEA

MARGARETA ROGULJ

SPLIT, 2023.

Odsjek za filozofiju

Filozofija politike

IDEJA REVOLUCIJE KOD THOMASA HOBBESA I JOHNA LOCKEA

Studentica:

Margareta Rogulj

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Filozofija Thomasa Hobbesa.....	5
2.1. Prirodno stanje	6
2.2. Vlasništvo.....	9
2.3. Država.....	11
3. Filozofija Johna Lockeana.....	16
3.1. Prirodno pravo i zakon.....	17
3.2. Vlasništvo.....	18
3.3. Država.....	20
4. Ideja revolucije kod T. Hobbesa i J. Lockeana.....	28
4.1. Ideja revolucije kod Hobbesa.....	28
4.2. Ideja revolucije kod Lockeana.....	35
5. Zaključak.....	42
6. Literatura.....	43
7. Sažetak	44
8. Summary	45

1. Uvod

Thomas Hobbes i John Locke filozofi su koje mnogi smatraju jednim od najutjecajnijih i najpoznatijih engleskih filozofa. Popularnost teorije društvenog ugovora u 17. i 18. stoljeću dugujemo upravo ovim dvama filozofima. Njihov značaj vidljiv je i kroz druge pravce, ali u povijesti političkih teorija Hobbes i Locke zauzimaju jedno od najuglednijih i najistaknutijih mjesta. Hobbes je prvi moderni politički mislilac koji je političku teoriju pokušao postaviti na široki plan jednog cjelovitog filozofskog sistema i koji je nastojao osnovne principe ovog sistema načini dovoljno općim i obuhvatnim da bi na osnovu njih mogao objasniti sve pojave u prirodi, uključujući i ljudsko ponašanje u njegovom individualnom i društvenom aspektu. Lockeovi politički tekstovi temelj su suvremene demokracije, a na njegovoj liberalnoj doktrini temelji se britanska ustavna tradicija i francuski ustav iz 1871., a svoj utjecaj imala je i na američki ustav.

S obzirom da je Hobbes bio najvećim dijelom neposredni promatrač svih dubokih unutrašnjih previranja koja su se događala u Engleskoj u to vrijeme, u prvom dijelu bavit ću se njegovim stavovima o prirodnom stanju i zakonu, pravu na vlasništvo te samom procesu nastanka države kao jamca opstanka naroda. Hobbes kao svjedok revolucije, rušenja monarhije i uspostavljanja republike pokušava teorijski objasniti politiku, ali i odlučno odbija da se njome praktično bavi. Za njega država nije božanska tvorevina nego rezultat društvenog ugovora.

Razvoj modernog političkog liberalizma i individualizma vezuje se za Hobbesovog sunarodnjaka Johna Lockeja. U drugom dijelu bavit ću se njegovim pogledima na prirodno stanje, privatno vlasništvo i funkcije i nastanak države. On u svom djelu *Dvije rasprave o vladi*, iako ga ne spominje imenom, s liberalnog stajališta kritizira Hobbesovu teoriju apsolutističke države te se zalaže za ustavnu monarhiju u kojoj bi bila osigurana sloboda pojedinca. Lockeja tvrdi daje trajni suveren samo narod, a suverenitet je neotuđiv.

U trećem, završnom dijelu bavit ćemo se idejom revolucije i tome kakvo je stajalište Hobbesa, a kakvo Lockeja o njoj. Iako su se slagali u nekim svojim tvrdnjama o ljudskoj prirodi i potrebi za vladom, imali su u potpunosti različite perspektive o sposobnosti ljudi da upravljaju sobom. Pravo na revoluciju utječe na to kako Hobbes i Locke gledaju na ljudsku vrstu i na samog suverena. U Hobbesovom obliku vladavine suveren kontrolira sve državne poslove, a svako ograničavanje njegovih ovlasti predstavlja izvor nereda. S druge strane,

Locke ideju revolucije smatra opravdanom ukoliko suveren iznevjeri povjerenje koje mu je dano od strane naroda.

2. Filozofija Thomasa Hobbesa

Thomas Hobbes rodio se 1588. u vrijeme španjolskog pokušaja osvajanja Engleske kada se španjolska armada opasno približavala Engleskoj. Studirao je na koledžu u Oxfordu u kojem je prevladavao puritanizam, pa je iz tog razloga Hobbes razvio prezir prema aristotelijanskoj skolastici i težio boljom metodom. Poput Descartesa, pokazao je interes za Galileia, a okrenuo leđa jezuitskim tekstovima. Nakon završetka studija, radeći kao tutor kod jednog mladog aristokrata, pratio ga je na svim njegovim putovanjima, bio politički savjetnik i znanstveni suradnik. Za vrijeme tih putovanja radio je na teoriji osjeta, prevodio Tukidida, učio optiku i geometriju. Boravio je u Parizu gdje se družio s istaknutim osobama, upoznao s poznatim filozofima Gassendijem i Descartesom i poznatim znanstvenicima poput Galileia. Nakon što se 1637. vratio u Englesku napisao je djelo *O tijelu*, inspiriran Harveyevim otkrićem kolanja krvi. Sve više obraća pažnju na društvenu problematiku gledajući političku krizu koja se događa u njegovoj zemlji. U svom djelu *Osnove prava* razrađuje teoriju nedjeljivog suvereniteta u kojem nema božanskog prava koja u to vrijeme nije bilo popularna. U strahu da će ga neprijatelji apsolutizma uhititi zbog obrane kraljeve suverenosti, odlučuje se za odlazak u Pariz u kojem je boravio jedanaest godina, sve do 1651. Postao je 1646. tutor princu od Walesa, budućem Charlesu II. Zbog objavljivanja djela *O građaninu*, a posebno nakon objave *Levijatana* izgubio je podršku engleskih rojalista u Parizu s kojima je prije toga bio u dobrim odnosima. Vratio se u Englesku za vrijeme Cromwella kada su se prilike stabilizirale. Ubrzo se i povukao iz javne službe te je sudjelovao u različitim raspravama o znanstvenim pitanjima. Hobbes pojam znanosti nije razlučio od pojma filozofije, pa dolazi do preklapanja određivanja ciljeva, disciplina i metode znanosti s određivanjem ciljeva, disciplina i metode filozofije. On ocrtava svoje viđenje sustava i metode filozofije kojoj je cilj njegovati čovjekov razbor kako bi urodio plodovima, a to možemo vidjeti u njegovim djelima *O tijelu*, a kasnije i u *O čovjeku* i *Levijatanu*. Njegova filozofija temeljno je određena naturalističkom i empirističkom komponentom. Kada govorimo o metodi za koju se Hobbes zalagao to bi bila rezolutivno- kompozitivna, odnosno analitičko- sintetička metoda. Hobbes je ovu metodu preuzeo od Galileia i smatrao je kako ona predstavlja najkraći put do pronalaženja učinka pomoću poznatih uzoraka, ili uzoraka pomoću poznatih učinaka. Iako je privatno pripadao Engleskoj crkvi, anglikance je smatrao „buntovnicima“ i javno se odbijao družiti s njima. Unatoč brojnim optužbama za ateizam, Hobbes je bio pobožan i vjerovao je u

kršćansku Objavu i osobni spas. Pri kraju svog života spalio je sve papire za koje je smatrao da bi ga mogli kompromitirati. Umro je 1679. godine.¹

2.1. Prirodno stanje

Prirodno stanje prikazuje način na koji bi se ljudi, onakvi kakvi jesu, ponašali kada ne bi postojao autoriteta koji nameću zakon ili ugovor. S obzirom da su ljudi prirodno pohlepni i promišljeni, oni bi se na taj način i ponašali kada bi se prisila zakona i ugovora potpuno uklonile. Takvo ponašanje bilo bi neprestana borba svakog čovjeka sa svakim čovjekom, borba za moć jednog čovjeka nad drugim. Hobbesova poanta je da bi takvo stanje narušilo želju svakog čovjeka za „udobnim životom“, i svatko razuman trebao bi izbjegavati dovođenje sebe u takvu situaciju, a način za to je da priznaju neograničenu moć suverena. On tvrdi da se ljudi moraju ponašati kao da su sporazumno izašli iz prirodnog stanja, kako bi imali potpuno suverenu državu. Potrebna suverena moć može nastati na način da čovjek ili skupina ljudi osvoji ili pokori stanovnike ili da ljudi sporazumno sklope ugovor i prenesu sve svoje prirodne moći na nekog čovjeka ili grupu ljudi. Ono što je bitno nije to na koji način je suverenitet uspostavljen, već na to da su ga svi građani priznali. Za Hobbesa prirodno stanje je logički primaran uvjet za uspostavu savršenog građanskog društva – zaključio je da umjesto savršeno nesuverenih država koje su do tada imali ljudi trebaju priznati savršeno suverenu državu. Njegova slika prirodnog stanja je jasna negacija civiliziranog društva: ljudski život je usamljenički, neugodan, siromašan i kratak, nema društava, umjetnosti, građevina, pisma, navigacije, kultiviranja zemljišta, industrije. Pojam „prirodno stanje“ Hobbes je rijetko upotrebljavao. U svom prvom poznatom djelu *Osnove prava* govori „O položaju ljudi u samoj prirodi“, dok u djelu *Levijatan* upotrebljava izraz „prirodni položaj čovječanstva“ u kojem govori o položaju ljudi u različitim okolnostima u kojim se mogu naći.²

„Postaje očigledno da se ljudi, dok žive bez zajedničke vlasti koja ih drži u strahu, nalaze u stanju koje zovemo rat, i to rat svakog čovjeka protiv svakog drugog“.³ U tom nedruštvenom stanju nesigurnosti čovjekov je život usamljenički, okrutan, kratak. Međuljudski odnosi u prirodnom stanju su konfliktne naravi, a rješenje tog problema za čovjeka je u uspostavi snažne vlasti koja će biti sposobna prekinuti sukobe, a zatim i uspostaviti suradnju među ljudima koja do tog trenutka nije postojala. Razum i strast su dva suprotstavljena čimbenika koja određuju ljudsku volju, a koja ne možemo koristiti kako bi riješili problem

¹ Vanda Božičević, *Filozofija britanskog empirizma*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 30 - 31.

² Crawford Brough Macpherson, *Politička teorija posjedničkog individualizma*, Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb 1981., str. 15 - 20.

³ Thomas Hobbes, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2014., str. 91.

prirodnog stanja. Sva ljudska djelovanja u prirodnom stanju, bez obzira uzrokuju li ih razum ili strast, odgovorna su za sukobe. Hobbes u ljudskoj prirodi pronalazi tri uzroka sukoba kojima je obilježeno prirodno stanje: slava, natjecanje i nepovjerenje. Svi ovi uzroci sukoba mogli bi se prekinuti kada bi pobijedio jedan najmoćniji među ljudima, kada odnosi među ljudima ne bi bili iste kvalitativne jednakosti. Međutim, u raspravi o prirodnom stanju, na samom početku, Hobbes otklanja takvu mogućnost govoreći o jednakosti među svim ljudima. To se odnosi na uvijek prisutnu mogućnosti da je svaki čovjek sposoban oduzeti život drugom čovjeku. Razlike u fizičkim i psihičkim sposobnostima ljudi, kao i u moćima koje proizlaze iz tih sposobnosti, nisu u mogućnosti spriječiti ranjivost ljudskog života i to je razlog zbog kojega ne jamče individualnu sigurnost, iz čega možemo zaključiti da je svatko tko smatra kako je *moć* neophodno jamstvo očuvanja mira nerazuman. Razum je odgovoran za sve sukobe u prirodnom stanju prema Lockeu, jer ono što pokreće svakog čovjeka, služeći se pritom razumom kao sredstvom za ostvarenje svoje svrhe je želja za samoodržanjem. Razum ljudima nalaže da uđu u rivalski odnos ukazujući na to da oni ista dobra u prirodnom stanju smatraju neophodnima za vlastito samoodržanje. Međutim, Hobbes je razvio, s njim ne spojivo, drugo pojašnjenje sukoba u prirodnom stanju gdje pokretač sukoba nije razum, već strast. I razum i strast mogu biti izvor konflikta kao i pokretač njegova rješenja. Hobbes nam, kako vidimo iz ovoga, jasno daje do znanja kako svoj pregled prirodnog stanja zasniva isključivo kao osvrt na ljudsku prirodu. Prirodno stanje je stanje rata koje, u svom sadržaju ne posjeduje ništa osim ljudske prirode, tu istu prirodu bez prestanka ugrožava. Prema Hobbesu prirodno stanje neizdrživo je za čovjeka zbog straha od smrti, a još je nepodnošljivije za čovjeka ako se nađe u tom stanju nakon što je spoznao prednosti koje mu donosi život u državi. Tada se mijenja perspektiva Hobbesove argumentacije tako što se prirodno stanje ne razmatra više sa stajališta prirodnog čovjeka, nego sa stajališta civiliziranog, postojećeg čovjeka. Prirodno stanje prestaje biti samo logička hipoteza kada je riječ o karakteru međuljudskih odnosa nastalih promatranjem ljudske prirode, već idealna slika društva kakvu Hobbes zamišlja. U prirodnom stanju svaki čovjek ima pravo činiti sve što on, u skladu s vlastitim razumom smatra potrebnim za očuvanje vlastitog života. Želja za samoodržanjem je osnova iz koje je izvedeno prirodno pravo. S obzirom da svaki čovjek teži održati se na životu, svi ljudi mogu se složiti oko postojanja temeljnog prava na život. Ljudski život je ona vrijednost, pravno iskazana pojmom prirodnog prava, koja čini osnovu političko-pravnog poretka. To je temelj koji država ne može ugroziti, a da samu sebe time ne dovede u pitanje. Kako bi država uopće bila moguća, potrebno je ograničiti izvorno pravo na sve jer neuvjetovana upotreba prirodnog prava dovodi u opasnost ono na čemu je to pravo

utemeljeno. Prirodno stanje, shvaćeno kao vladavina prirodnog prava, stanje je neometane slobode koja uzrokuje rat svih protiv svih. Sve dok svaki čovjek određuje što ugrožava njegov život i način na koji mogu prevladati te ugroze, među ljudima će izbijati sukobi. Izgradnja države moguća je samo pod uvjetom napuštanja raspolaganja prirodnim pravom, uz očuvanje prava na život kao jezgre prirodnog prava. Razlika između prirodnog prava i prirodnog zakona je u tome što se prirodno pravo sastoji u slobodi činjenja ili ne činjenja dok se prirodni zakon obvezuje na činjenje ili nečinjenje; zakon se od prava razlikuje kao obveza od slobode. Kada polazimo od temeljne vrijednosti samoodržanja, razum definira cilj kojim čovjek treba težiti, a potom izvodi pravila koja je potrebno slijediti kako bi taj cilj bio ostvaren. Tu je riječ o miru kao čovjekovu stvarnom dobru kao preduvjetu osiguranja njegovog samoodržanja. S obzirom da neuvjetovana upotreba prirodnog prava ugrožava mir, prirodni zakoni zahtijevaju njegovo ograničenje, no ono je razumno samo kada je mir ostvariv, u suprotnom rat je legitimno sredstvo samoodređenja. U prirodnom stanju ispunjavanje naloga prirodnog zakona označava sigurnu propast za čovjeka koji se time izlaže napadu drugih, dok je u građanskom stanju situacija obrnuta: racionalan čovjek koji je usmjeren na samoočuvanje zbog vlastite koristi slijedi prirodne zakone. Građansko stanje, koje je u suprotnosti s prirodnim, čini mogućim primjenu prirodnih zakona.⁴

Interpretacija Hobbesa polazi od njegove teorije prirodnog prava i završava obvezom poštovanja suverena. Hobbes govori o želji za samoočuvanjem, tj. strahu od smrti jer misli kako će ona natjerati ljude da iziđu iz ratnog stanja. Međutim, kada bi strah od smrti dominirao, to nikada ne bi rezultiralo ratom svih protiv svijeta jer bi ljudi iz straha za vlastiti život sprječavali sukobe nastojeći doći do ostvarenja svojih ciljeva vlastitim trudom i radom. Ako su svi ljudi opsjednuti suparništvom i slavom te neprekidno stvaraju sukobe odupirući se smrti, onda je u njima taj strah očito nadmoćniji u odnosu na druge strasti i neće doći do dogovora. Strah od nasilne smrti koji ljudi osjećaju dolazi s borbom. U borbi se može dogoditi, zaključuje Hobbes, pobjeda jedne strane i zadržavanje svoje iluzije o nadmoći, kao i zahtjev da druga strana prizna njezinu nadmoć. Takvim ishodom gdje dolazimo do ostvarenja mira priznavanjem te nadmoći dolazimo do tzv. despotske vlasti. Rat svijeta protiv svih znanstveni je opis prirodnog stanja čija svrha je uvjeriti nas da nećemo postići to da ljudi priznaju svoju nejednakost. Iznimka je situacija u kojoj ljudi nisu zaokupljeni vjеровanjima koja smatramo lažnima, kao što je to vjеровanje o prirodnoj superiornosti nekih ljudi nad

⁴ Luka Ribarević, *Hobbesov moment: rađanje države*, Disput, Zagreb 2016., str. 84 - 104.

ostalima. Do društvenog ugovora, kako kaže Hobbes, neće nas dovesti ni oholost ni strah, sve dok ne dođe do priznavanja međusobne jednakosti.⁵

Dok ljudi žive u prirodnom stanju, oni koriste prirodno pravo, tj. slobodu da svaki čovjek upotrijebi svoju vlastitu moć na način na koji želi kako bi očuvao svoj vlastiti život. Hobbes tvrdi kako u prirodnom stanju nema pravde ni nepravde, jer nema zakona koji bi određivao kako postupiti, koji bi ograničavao ljudske postupke što čovjeku u tom smislu omogućuje slobodu. Upravo zbog toga što je u prirodnom stanju sve dopušteno, nitko nije zaštićen od drugih i svatko svakoga maksimalno ugrožava. U prirodnom stanju nema suradnje među ljudima nikakvih vještina i znanosti koje ovise o suradnji, a čovjekov život je kratak, siromašan, surov. Ljudi, suočeni s ishodom borbe za samoodržanjem, uviđaju da se trebaju podvrgnuti nekim pravilima kako bi ostvarili mir, a ta se pravila podudaraju s moralnim normama. U Hobbesovo vrijeme moralna pravila nazivala su se *prirodnim zakonima*, što je, kako ističe Hobbes pogrešno jer one predstavljaju „zaključke o onome što vodi samoočuvanju i samoobrani“. Zakonom, prema Hobbesu, zovemo riječ onoga tko ima pravo zapovijedati drugima. Prirodnim zakonima ograničava se prirodno pravo čovjek da se služi svim sredstvima u cilju samoodržanja, pa i napadom na posjed i život drugog.⁶

2.2. Vlasništvo

Hobbesu koncepciju vlasništva komentatori tradicionalno pripisuju kao isključivo pravo, „zahtjev s implikacijom isključivosti ili obvezom snošljivost i uzdržavanje od strane drugih.“ Ovo tumačenje čini se ne uklapa se u njegove rane radove. U *Osnovama prava i O građaninu* Hobbes operira s nekonvencionalnom koncepcijom vlasništva kao djelotvornog prirodnog prava — pravo sa sposobnošću ili ovlastima da ih izvršava — to može, ali ne mora biti isključivo. Najbliže definiciji vlasništva do koje je Hobbes došao u svojim ranim radovima jest sljedeći odlomak iz *O građaninu*: čovjekova imovina je ono što može zadržati za sebe pomoću zakona i vlasti cijele zajednice, a to znači onoga kome je dodijeljena njegova suverena moć. Ključno za ovu definiciju koja mora biti strogo govoreći nepotpuna zato što se ne poziva na pravo (isključivo ili neko drugo) to je djelotvorna imovina: sposobnost vršenja kontrole nad onim što je vlastito. Vlasništvo se uspostavlja, najprije davanjem prava "isključivim" u smislu da prirodno pravo jedne osobe da "posjeduje, koristi i uživa" stvar ide zajedno s nedostatkom prava svih drugih na tu stvar (ili dužnost da se ne miješaju u taj osobni

⁵ Ana Matan, „Jednakost i zajednica: prirodno stanje i društveni ugovor kod Hobbesa i Rawlsa“, *Politička misao*, Vol XLI, (2004.), br. 4, str. 48. <https://hrcak.srce.hr/file/34336>

⁶ Vanda Božičević, *Filozofija britanskog empirizma*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 50 - 51.

imetak). To se postiže kroz ono što Hobbes naziva "distributivnim" dijelom zakona, po kojem se svakom čovjeku dijeli njegovo vlastito pravo odnosno zakon koji postavlja pravila za sve stvari, po kojima možemo znati što pripada nama i što drugima, da nas drugi ne ometaju u uporabi i vlastitom uživanju i mi njih ne smijemo ometati u njihovom korištenju i uživanju.⁷

Dok je u ranim djelima Hobbes zamišljao vlasništvo kao učinkovito prirodno pravo, u *Levijatanu* on definira vlasništvo konvencionalnije kao pravo utemeljeno na građanskom pravu koje je isključivo, barem u odnosu na sugrađane. Sljedeći odlomak sadrži najbolju definiciju vlasništva u *Levijatanu*: Vlasništvo koje podanik ima u svojoj zemlji sastoji se u pravu isključiti sve druge predmete iz njihove uporabe; a ne isključiti njihovu suverenost. U *O građaninu* tvrdio je da je vlasništvo osigurano putem zakona. On sada prihvaća da se vlasništvo sastoji od prava koja su dodijeljena u građanskom pravu. Doista, drugdje u *Levijatanu* piše da se uvođenje u „vlasništvo... sastoji od zakona.“ I dok je u *O građaninu* definirao dominaciju građana kao efektivni posjed – ono što oni “mogu zadržati i štite” protiv svojih bližnjih — u *Levijatanu* on definira vlast ne kao efektivni posjed već kao "pravo posjeda". Prema upravo citiranoj definiciji, vlasništvo se sastoji u „pravu na isključivanje“. Time Hobbes misli govoriti o isključivom pravu prateći iz rubnih bilješki uz definiciju, u kojoj se navodi da „Vlasništvo subjekta ne isključuje vlast suverena, već samo drugog subjekta.“ Vlast je, kao što je navedeno, pravo na posjed, što znači da vlasništvo isključuje pravo posjeda sugrađana. Drugdje on izričito prihvaća da “svaki čovjek doista ima vlasništvo koje isključuje pravo svakog drugog subjekta. Iz njegova objašnjenja proizlazi i kako je vlasništvo uspostavljeno “raspodjelnim” i “kaznenim” zakonima. Distributivni zakoni su oni koji “određuju prava podanika, objavljujući svakom čovjeku što je to čime on stječe i drži vlasništvo nad zemljom ili dobrima, i pravo ili sloboda djelovanja: a oni govore svim subjektima.” Kazneni zakoni pripisuju kazne kršenju zakona.⁸

U *Levijatanu* Hobbes više ne tvrdi da suveren posjeduje građane ili njihove stvari. To se mora pripisati promjeni definicije vlasništvo kako je gore navedeno. Sada definira vlasništvo kao isključivo pravo na posjed i suverenu nedostaje takvo isključivo pravo kada je vlasništvo dodijeljena putem zakona raspodjele građanima. Stoga se ne može reći da suveren ima vlasništvo nad imovinom dodijeljenom građanima. Despotizam ranih djela — koji građane tretira kao objekte vlasništva — gotovo je potpuno odsutan u *Levijatanu*. Ovo je važan pomak daleko od ranijeg gledišta, koje komentatori ne uvažavaju uvijek u potpunosti.

⁷ Laurens van Apeldoorn, „Hobbes on Property: Between Legal Certainty and Sovereign Discretion“, *Hobbes Studies* 34 (2021), str. 60 - 61. [*Hobbes on Property 21.6..pdf](#)

⁸ *Ibid.*, str. 67 - 68.

Može li suveren (kao predstavnik zajednice) posjedovati imovinu u zajednici? Neki komentatori tretiraju potvrđan odgovor na ovo pitanje kao evidentno. Hobbes govori u detaljima o “javnom blago” koje dolazi u obliku poreza i rashode u obliku plaće za službenike. Raspodjela zemlje izvorno je posljedica samovoljne volje suverena, koji uspostavlja obrazac vlasništva – “dodjeljuje svakome čovjek dio”— pomoću “prvog” zakona raspodjele. U ovoj izvornoj raspodjeli zemlje, zajednička zajednica “može se zamisliti da ima dio, i posjeduju i poboljšavaju iste od strane svog predstavnika.” Kao što je navedeno, u vrijeme pisanja *Levijatana* Hobbes tretira vlasništvo kao nešto što uključuje više od samo isključivih prava: bitno je za "održavanje zajedničkog bogatstva" da vlasništvo može biti prenosivo, kupljeno, prodano, unajmljeno i posuđeno. Distributivni zakoni uspostavljaju zakonske ovlasti koje omogućuju takve transakcije. Da bi se odobrilo to da suveren ima vlasništvo, čini se da Hobbes mora prihvatiti da suveren podliježe građanskom pravu, barem u smislu da mu je omogućeno npr. prodati dio posjeda na način koji je priznat u pravnom sustavu kao utvrđivanje valjane titule za kupca. Poricati da je suveren podložan distributivni zakoni ostavili bi vlasničke transakcije sa suverenom pod upravom samo prirodnog prava. To bi, po njegovom vlastitom priznanju, imovinsko stanje onih koji posluju sa suverenom učinilo neizvjesnim: "Uklonite građanski zakon, i nitko ne zna što je njegovo, a što tuđe. Hobbesova koncepcija vlasništva je stoga u napetosti s njegovim tretmanom suverena kao nevezano od prava i koncepcije prava koja ga podupire.⁹

2.3. Država

Iz Hobbesove biografije znamo kako ga je uzdržavala apsolutistička obitelj Cavendish jer je nakon završetka studija u Oxfordu bio učitelj sinu lorda Cavendisha. Uoči revolucije 1640., napustio je Englesku, a vratio se kada je Commonwealth ugušio otpor radikalnih snaga u ratu protiv kralja. Hobbes je podržavao kralja, ali se također divio revoluciji iako za nju nije nalazio opravdanje. Zbog visokog mišljenja o revoluciji optuživalo ga se da je leveler i pripadnik radikalnih krugova otpora. Iako je branio apsolutizam i rojaliste, njegova mišljenja su ipak bila preradikalna za tadašnje konzervativne krugove. Tadašnja apsolutistička argumentacija bila je vrlo nepopularna, a Hobbesa to čini atipičnim primjerom obrane rojalista. Hobbes je jasno i s oprezom upozorio na probleme političkog savezništva elita i širokih narodnih masa. Uoči revolucije sastavio je svoje prvo važnije i sustavnije djelo o politici *Osnove zakona: prirodnog i političkog* u kojem brani apsolutni suverenitet kralja. Tu je

⁹ Laurens van Apeldoorn, „Hobbes on Property: Between Legal Certainty and Sovereign Discretion“, str. 71.

došao do izražaja Hobbesov paradoks kada u atmosferi revolucionarne tenzije u zraku kao i činjenice da je građanski rat neminovan piše obranu apsolutnog suvereniteta kralja i brani njegov suverenitet u odnosu na Parlament.¹⁰

Građanski rat, revolucija, krv, pustošenje, restauracija monarhije, sve to su burni događaji koji su sredinom sedamnaestog stoljeća tražili svoje teorijsko objašnjenje, svoj program ili kritiku i nije nikakva slučajnost što se Hobbes zainteresirao za probleme države. Vodila se borba oko vlasti u državi i trebalo je stvoriti teoriju države. Prirodno stanje je stanje u kojem vlada prirodno pravo, pravo svakoga na sve, a prirodni zakon traži ograničenje tog prava i temelje za stvaranje države.¹¹ Hobbesovo učenje o državi podrazumijeva ideal apsolutne vladavine, ali predstavlja mnogo više, ono je pojmovnik temeljnih pojmova svake političke teorije. U njemu se provodi definicija pojmova države, vlasti, opisuje se odnos suverena i podanika, način održavanja države, uspostava sudskog i kaznenog sustava, načela poštivanja i načini kršenja zakona, načela oporezivanja, funkcije zastupnika i načini njihova imenovanja i sl. Za Hobbesa funkcija države je sigurnost pojedinca koju nije mogao ostvariti u prirodnom stanju. Država nastaje sklapanjem uzajamnog ugovora među njenim građanima, koji prenose dio prirodnog prava na suverena. To je ugovor između vladara i podanika, odnosno između svih članova društva, jer pojedinac prenosi svoje pravo na suverena samo u slučaju da to čine i drugi. Prenoseći na suverena pravo upravljanja s ciljem samoočuvanja, svaki od podanika podvrgava svoju volju volji suverena, čija moć je umnožena onoliko puta koliko je ljudi pristušilo zajednici. Na taj način nastaje državna zajednica koju Hobbes uspoređuje s biblijskim likom *Levijatanom*, sa „*smrtnim Bogom*“ ili „*umjetnim čovjekom*“. S činom uspostave države, podanici se odriču prava na izmjenu oblika vladavine i prava na pobunu te se obvezuju na apsolutnu poslušnost vladara, jer suveren jedino pod tim uvjetom može jamčiti potpunu sigurnost svakog pojedinca. Podvrgavajući se volji vladara, podanici moraju prihvatiti svaku njegovu odluku. Suveren tako može odlučivati o ratu i miru, donositi i provoditi zakone, suditi i kažnjavati prijestupe, birati savjetnike i ministre, uvoditi cenzuru, dodjeljivati počasti i odlikovanja. Prava suverena neprenosiva su i nedjeljiva, van svake kontrole podanika. Jedini slučaj u kojem Hobbes dopušta neposlušnost vladaru je potencijalna naredba kojom bi vladar podaniku naredio da sam sebe povrijedi ili ubije. Prirodno pravo na život pojedinca prevagnjuje nad poslušnošću suverenu. Hobbes dopušta zajednicu u kojoj

¹⁰ Ankica Čakardić, *Sablasti tranzicije: socijalna historija kapitalizma*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2019., str. 140 - 144.

¹¹ Gajo Petrović, *Engleska empiristička filozofija*, str. 44.

položaj podanika izgleda „jedno“, ali napominje kako ni jedno uređenje nije savršeno, a svaka država je bolja od života u prirodnom stanju.¹²

Građanskog društva nema bez države; u državi se smirivanjem ekonomskih i vjersko-političkih sukoba stvaraju pretpostavke za njegovo normalno funkcioniranje, ali ni država nije moguća ako nije sredstvo uspostave građanskog društva. U Hobbesovoj teoriji države nisu predviđeni pravni mehanizmi kontrole vršenja suverene vlasti. Ono što djeluje kao jamstvo samoograničavanje apsolutne vlasti suverena je neprestano prisutna mogućnost ponovnog pada u prirodno stanje. To je mehanizam koji dovodi u ravnotežu pravnu neodgovornost suverene vlasti i njezin predstavnički karakter. Kako bi država mogla opstati, važno je da podanici budu svjesni svojih dužnosti po prirodnom zakonu. Ako je suveren ovisan o želji svojih podanika da budu državljanima, društveni se sporazum ne može svesti na jedinstven historijski akt, a ono što pretpostavlja njegovo sklapanje je demokratska volja koja je osnova čitavog političkog procesa neovisno o nositelju suverene vlasti. Narod zaista vlada u svakom obliku države onda kada se društveni sporazum potvrđuje ili raskida sa svakim činom poslušnosti koji zahtijeva građanski zakon. Ovo znači da postoji stalna opasnost od razgradnje države zbog čega suveren neprekidno mora djelovati na očuvanju konsenzusa o njezinu očuvanju. Kada bi uspio postići jednoglasnost kakva je postojala u trenutku sklapanja društvenog ugovora, njegova bi zadaća bila ispunjena, a politički proces dovršen. No, ta jednoglasnost ovog puta ne bi bila privremen rezultat egzistencijalnog straha kod podanika, već njihova trajna racionalna želja za održanjem građanskog stanja. U takvim uvjetima, kada je djelovanje podanika određeno onim strastima koje ih čine sklonima miru, demokracija tada postaje moguća.¹³

U prirodnom stanju ljudi uviđaju potrebu poštivanja prirodnih zakona, ali ih ne provode u djelo, a kazna ih može stići jedino od Boga, kao zakonodavca prirodnih zakona. Uspostavom političkog društva, moralitet se poistovjećuje s legalitetom, jer volja suverena postaje ona koja definira dobre i zle radnje pomoću zakona. Obveza suverena je da donosi dobre zakone, pri čemu ni jedan zakon koje je donijela zakonodavna vlast ne može biti nepravedan. Hobbes dobrim zakonima smatra one koji su potrebni, jasni i kojima je svrha dobro naroda. Suveren provodi u djelo prirodne zakone, tj. moralna načela donoseći dobre zakone i sankcionirajući njihovo narušavanje. U građanskom društvu nemoguće je govoriti o *slobodi* od zakona jer su se ustanovivši političku zajednicu sudionici ugovora obvezali na poštivanje zakona koje donosi suveren. Hobbes tvrdi kako obveza poštivanja zakona ne ukida

¹² Vanda Božičević, *Filozofija britanskog empirizma*, str. 54 - 56.

¹³ Luka Ribarević, *Hobbesov moment: rađanje države*, str. 108 - 110.

slobodu podanika jer su se oni, sklopivši ugovor, sami dobrovoljno podvrgli volji zakonodavca. Oni imaju i prostor odlučivanja koji nije zakonski reguliran, a odnosi se na njihove privatne poslove: način života, izbora boravišta, školovanja, ženidbe i sl. Podanici su slobodni tako dugo dok ne nalaze zapreke svom kretanju, odnosno nisu sputani „zidovima ili lancima“. U obvezu apsolutne pokornosti suverenu ulazi i pokoravanje kaznama koje suveren određuje u slučaju da podanik naruši neki zakon. Hobbes smatra kako pravo kažnjavanja podanika nije preneseno na suverena, već je to njegovo prirodno pravo koje je zadržao, dok su se podanici, pristajući uz ugovor, odrekli svoga prava. Cilj kažnjavanja nije osveta već zastrašivanje; kazne moraju biti unaprijed poznate kako bi strah ljude natjerao na poslušnost. Za Hobbesa, pobuna protiv suverena je obnavljanje ratnog stanja, što znači i raskid ugovora, čime pobunjenik i sebe i svoje potomstvo stavlja izvan zakona, oslobodivši suverena obveze da ga štiti, ostavivši mu prirodno pravo zakonite odmazde.¹⁴

Hobbes nikako ne prihvaća ideju mješovite vlasti, što možemo vidjeti na primjeru suvlasti monarhije i Parlamenta. Njegova kritika borbe Parlamenta za sudjelovanje u vlasti koja je sadržana u teorijskoj interpretaciji suvereniteta nailazi na problem „multitude“. Multituda je podijeljeno mnoštvo individua koji nisu ujedinjeni u jednom kolektivu, a s obzirom da predstavljaju zbir individua bez jedinstvenog kolektivnog identiteta nemaju pravni status. Nitko ne može legitimirati otpor ako se on oslanja na multitudu kao ne-pravno lice, jer otpor jedino može biti opravdan ako ga provodi konkretna osoba, a ne osoba „u ime multitude“. Narod, odnosno multituda, uspostavom suvereniteta, gubi svoju političku smisao i ulogu koju prakticira isključivo posredstvom, preko kralja ili nekog političkog tijela. Hobbes smatra kako političku ulogu uz monarha može imati eventualno Parlament, a svako političko djelovanje izvan Parlamenta uključivalo bi direktne pobune po ulicama, za koje ni u kakvom formalnom aktu ne može naći opravdanje, a pobunjene ljude označava kao one koji nemaju nikakav politički status. Nemoguće je da multituda sruši suverena s vlasti jer bi to značilo da svaki pojedinac iz tog mnoštva raskine ugovor, a bilo bi nezamislivo da se nešto tako zbilja dogodi. Pri sklapanju društvenog ugovora, pojedinci nisu tek odgovorni jedni prema drugima u kontekstu ugovora, već i prema suverenoj vlasti kojoj su predali svoja prava i moći. Hobbes oduzimajući prava na pobunu jedinkama, definira granice političkih prava multitude i mijenja prvotnu predodžbu individualizma definirajući kako je svaka jedinka slobodna i posjeduje prirodna prava koja može uživati kada ih se odrekne i preda ih suverenoj vlasti. Uoči

¹⁴ Vanda Božičević, *Filozofija britanskog empirizma*, str. 56 - 58.

Engleskog građanskog rata Hobbes se morao suočiti s multitudom čija politička uloga raste iz dana u dan, a to je učinio tako što joj je oduzeo temeljnu političku svrhu – pravo na otpor.¹⁵

Hobbes se nije mogao nositi s multitudom slobodnih pojedinaca koji su zahtijevali pravo na otpor kao i druga aktivna i trajna politička prava. Zato je svoju individualističku teoriju oprezno nadograđivao levelerskim izvorima i francuskim teorijama otpora iz čega se moglo iščitati da je problem koji ga je najviše zaokupljao odnos apsolutizma i multitudine. Njegovo rješenje otprilike sugerira da se ljudi kao pojedinci uvijek moraju podvrgnuti kralju, ali kada se postavljaju kao kolektiv, kralj je podvrgnut njemu, odnosno, ljudi imaju pravo na otpor preko svojih zastupnika kao zajedničko tijelo. Ono što je Hobbes učinio s takvim političkim tijelom jest da je u društvenom smislu u potpunosti uništio političnost multitudine, s obzirom da je to tek gomila jedinki koja ne može uspostaviti zajednicu pojedinaca. S jedne strane on je svojom teorijom na poseban način opravdavao apsolutizam govoreći o jednakosti ljudi i njihovih prirodnih prava u prirodnom stanju. S druge strane, držao je da ljudi nisu dužni poštovati ni jednu vlast koju multituda nije podržala čime je dao vjetar u leđa revolucionarnim nastojanjima Engleske sedamnaestoga stoljeća. Jedan drugi teoretičar krenut će ovim stopama, ali će afirmirajući ulogu pojedinca i njegovih privatnih prava čitavu ideju o revolucionarnosti Hobbesove multitudine urušiti i pokazati u svom pravom svjetlu. Teoretičar o kojem ćemo govoriti je John Lock.¹⁶

¹⁵ Ankica Čakardić, *Sablasti tranzicije: socijalna historija kapitalizma*, str. 149.- 153.

¹⁶ *Ibid.*, str. 170.- 176.

3. Filozofija Johna Locke

John Locke bio je, koliko to izgledalo paradoksalno, u isto vrijeme i veliki kritičar i veliki branitelj ljudskog razuma. Ni jedan filozof prije njega nije izvršio tako temeljitu kritičku analizu sposobnosti našeg razuma. Postao je na neki način začetnik prosvjetiteljstva koji je dominirao u Europi, a naročito u Engleskoj i Francuskoj u osamnaestom stoljeću propagirajući zahtjev da se na razumu treba temeljiti sva individualna i društvena aktivnost čovjeka. John Locke rodio se 1632. godine u Wringtonu u Ujedinjenom Kraljevstvu, gotovo pola vijeka nakon Hobbesa. Revolucionarna zbivanja koja su se događala u Engleskoj sredinom sedamnaestog stoljeća, u kojima je sudjelovao i njegov otac kao oficir revolucionarne armije, doživljavao je kao dječak i mladić. Studirao je na Oxfordu gdje je nakon završetka studija ostao kao asistent za grčki jezik i retoriku, a kasnije za moralnu filozofiju. Svoj boravak na Oxfordu koristi je za samostalno studiranje novih filozofskih ideja (u prvom redu Decartesovih, ali i Baconovih, Hobbesovih...) kao i za proučavanje prirodnih nauka (eksperimentalne fizike, kemije, medicine). U to vrijeme došlo je do restauracije Stuarta, a Locke je u prvo vrijeme bio donekle sklon Stuartima. Ubrzo nakon toga našao se u taboru whigovaca, a na takvu njegovu političku orijentaciju djelovalo je njegovo poznanstvo s baronom Ashleyem, jednim od vođa whigovske opozicije. Kada je Ashley postao lord-kancelarom Locke je dobio visoku državnu funkciju, a kada je on pao i Locke je morao napustiti svoj položaj, te je otišao u Francusku. Pred naletom reakcija lord Ashley morao je pobjeći u Holandiju, gdje se i Locke sklonio i tamo proveo pet godina. To su bile plodne godine njegova rada gdje je između ostaloga dovršio i svoje glavno djelo „Ogled o ljudskom razumu“. Međutim, prevratima tu nije bio kraj. Nasljednik kralja imao je nerealan plan da obnovi radikalni kraljevski apsolutizam i katolicizam zbog čega su se whigovci dogovorili s dijelom torryjevaca te na prijestolje pozvali iz Holandije kralja koji će im više odgovarati – Vilima Oranskog. On se odazvao pozivu parlamenta, te se ne naišavši na otpor, iskrcao 1688. u Engleskoj. Konačno, uspostavljena je buržoaska monarhija u kojoj kralju pripada čast, a vlast je u rukama parlamenta. Zajedno s Vilimom Oranskom, odnosno brodom kojim je putovala kraljeva žena, u Englesku se vratio i Locke. Politički principi za koje se Locke zalagao napokon su pobijedili, a on je ostatak života proveo zadovoljan i cijenjen. Ponuđena mu je dužnost poslanika na brandenburškom dvoru koju je odbio iz zdravstvenih razloga, ali prihvatio je neke lakše sinekturane dužnosti. Preselio se na seosko imanje jedne prijateljske obitelji pokraj Londona gdje je mirno živio posljednjih trinaest godina, a u posjet su mu

dolazili Collins, Molyneux, Newton i drugi istaknuti znanstvenici i poštovaoci. Tamo je u konačnici dočekao i smrt 1704. godine.¹⁷

3.1. Prirodno pravo i zakon

Locke započinje svoj rad definiranjem temelja civilne vlasti. On razlikuje ovu vrstu vlasti od institucije obitelji. Napominje kako političku moć smatra pravom donošenja zakona sa smrtnim kaznama, i posljedično sve manje kazne, za uređenje i očuvanje imovine, i od korištenja sile zajednice, u izvršenju takvih zakona, i u obrani zajedničkog bogatstva od inozemne štete; a sve to samo za javno dobro. Poput Hobbesa, Locke shvaća političku moć kao usmjerenost na javno dobro. Suveren, koji uživa takvu političku moć, treba osigurati stabilnost i poredak u političkom društvu. Locke posebno primjećuje da su vlasnička prava središte toga prijepora, pa suveren mora biti siguran da će regulirati te sporove. Može se pitati, onda, odakle dolazi ta politička moć? Je li to prirodno ili zahtijeva uspostavu zajednice? Locke odgovara na ova pitanja kada počinje formulirati svoju verziju prirodnog stanja. Locke, da bi uspostavio svoju doktrinu političke moći, prvo mora objasniti svoju stanje prirode. On iznosi da kako bi ispravno razumjeli političku moć i izvezli je iz nje izvorno, moramo razmotriti ljude u prirodnom stanju, a to je stanje savršene slobode da samostalno određuju svoje postupke i raspoložu svojom imovinom na način na koji smatraju prikladnim, unutar granica zakona prirode, bez traženja dopuštenja ili ovisnosti po volji bilo kojeg drugog čovjeka. Dakle, kako je tvrdio Hobbes, svaki je čovjek temeljno slobodan u svom biću činiti sve što je u skladu s prirodnim zakonom. Dakle, za Lockeja, prirodno stanje nije ono u kojem svi ljudi, budući da su jednako slobodni, neprestano štete jedni drugima u potrazi za vlastitim interesom. Naprotiv, iako je svaki čovjek slobodan i jednak, on također mora djelovati na takav način da njegovi postupci naknadno ne štete drugome. Također, svaki čovjek zadržava pravo kazniti one koji prekrše zakon. Dakle, bez političkog društva nema nikoga tko ima moć izvršavati zakone koje svi moraju poštovati. Umjesto toga, prirodno stanje zahtijeva jednakost i slobodu svih ljudi. Ali, bez moći da se kazne oni koji krše zakon prirode, ne može biti bilo kakvo jamstvo mira. Locke, stoga, svakom čovjeku mora dati pravo na kažnjavanje onih koji krše ovaj zakon i štete drugima. Inače bismo se našli u Hobbesovo prirodno stanje, rat sviju

¹⁷ Gajo Petrović, *Engleska empiristička filozofija*, str. 53.- 55.

protiv svih. Locke, raspravljajući o oblicima kažnjavanja, razumije nastale poteškoće dopuštajući svakom čovjeku da sam prosuđuje zakon prirode. Ako svaki čovjek ima pravo na to kazniti one koji prekrše zakon, može biti da bi svaki čovjek postupio na način da pogoduje vlastitom ishodu. Kao rezultat toga, prirodno stanje može biti podložno osobnim pristranostima. Stoga Locke primjećuje kako je građanska vlada pravi „lijek“ za nepogodnosti prirodnog stanja, koje svakako moraju biti velike, gdje ljudi mogu biti suci u vlastitom slučaju. Mora postojati neki nepristran sudac koji može izvršiti zakona bez favoriziranja jedne strane. Ali, ta se osoba ili suveren ne može smatrati nepogrešiv. Locke tretira suverena kao ravnopravnog i slobodan, kao i svi drugi ljudi. On monarhu ili vladaru ne pripisuje nikakve posebnosti kvaliteta koja ga čini apsolutno moralnim ili savršenim. Naprotiv, vladar je kao i svaki drugi čovjek. Locke primjećuje da muškarci mogu biti samointeresni, osobito u sporovima u kojima su uključeni. Kao rezultat toga, vladaru se ne može vjerovati da će djelovati u ime volje ili dobro od ljudi ako on bude upleten u određeni slučaj. Dakle, ostaje a poseban skepticizam o tome koliko je savršen ovaj Commonwealth u usporedbi s državom priroda. Hobbes je koristio ideju da Commonwealth sprječava osobne povrede opravdavajući apsolutnu vlast suverena. Ali, ako prirodno stanje nije ekvivalentno ratnom stanju, onda se ne može pretpostaviti da je prirodno stanje inherentno gore od Commonwealtha. A, ako je tako, onda je to teže utvrditi, a suveren mora uživati apsolutnu vlast kako bi održao zajednicu. Tako, Lockeov koncept vladara kao običnog čovjeka, poput svih drugih ljudi, daje odgovor na značajna pitanja vezana uz Hobbesovu političku teoriju.¹⁸

3.2. Vlasništvo

Lockeovo branjenje i opravdanje prirodnog individualnog prava na vlasništvo važno je za njegovu teoriju građanskog društva i vladavine. On smatra kako je glavni i temeljni cilj udruživanja ljudi u države i podvrgavanja vlasti očuvanje svog vlasništva. Upravo iz te pretpostavke izvodi se većina Lockeovih zaključaka o moći i ograničenju građanskog društva i vlade što zahtjeva postulat da ljudi imaju prirodno pravo na vlasništvo, a to pravo predhodovalo je postojanju građanskog društva i vladavine. Međutim, dolazi do nejasnoća zbog toga što Locke nije dovoljno dobro definirao vlasništvo, pa kada govori o tome pojam vlasništva upotrebljava u širem i užem smislu. Kada govori o vlasništvu u oba slučaja, posjede svrstava sa životima i slobodama kao predmetima nad kojima ljudi imaju prirodna

¹⁸ John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, Boston College Electronic Thesis or Dissertation, 2011, str. 49.- 52. [view \(bc.edu\)](#)

prava, a radi čijeg očuvanja je stvorena vlada. U objema upotrebama pojma vlasništva pokazuje kako postoji prirodno pravo na imetak. Na samom početku *Rasprave* govori kako je samo po sebi jasno kako čovjek ima prirodno pravo na posjed.¹⁹

Za Lockeja vlasništvo je urođeno pravo koje nastaje prije stvaranja države o kojoj ne zavisi, a u slučaju bilo kakve ugroze, država ostaje bez opravdanja svog djelovanja i uzroka svog opstanka. U prirodnom stanju on vidi stanje u kojem nema vlasništva, objašnjavajući kako se nastanak privatnog vlasništva temelji na prirodnoj slobodi i neusklađenosti s apsolutnom vlasti, što se razlikuje od dotadašnje teorije koja je proizlazila upravo iz djelovanja vlade. Vlasništvo, prema Lockeu, ima dva značenja: vlasništvo nad sobom i vlasništvo kao materijalno dobro— što su temeljna načela libertarijanizma kao političke filozofije. Locke govori kako je svatko svoj vlasnik, odnosno vlasnik vlastitog rada i tijela, a označava prvobitno posjedništvo iz kojega izvodimo vlasništvo materijalnih dobara jer ²⁰ „iako su stvari prirode podarene na zajedničku uporabu, ipak je čovjek (budući da je svoj čovjek i gospodar vlastite ličnosti i svoje djelatnosti ili rada) još uvijek imao veliku osnovu vlasništva“ (Locke 2013: 44).²¹ Izrađuje koncept “prvobitnog stjecanja”, tako da vlasnikom stvari koju do tada nismo posjedovali postaje se njenim miješanjem s radom, zbog čega će nekorištena stvar (zemlja) dobiti vrijednost i doći će do promjene u dotadašnjem obliku odnosno strukturi. Shvaćajući da su resursi ograničeni, pogotovo oni zemljišni, Locke postavlja pitanje o moralnoj prihvatljivosti iskorištavanja resursa prethodnika (kada su resursi još uvijek postojali) ako takve mogućnosti nemaju novorođeni. Zbog toga uvodi ograničenje prigodom prvobitnog stjecanja resursa kako bi bilo ostalo dovoljno i bilo podjednako za sve ljude.²² Locke kaže: „kako je taj rad nesumnjivo vlasništvo svakog onog koji radi, te kako niti jedan čovjek osim njega nema pravo na ono što je jednom pridruženo, bar ne ondje gdje drugim ljudima preostaje dovoljno i jednako valjano” (Locke 2013: 27).²³ U prvobitnom stanju temelj vlasništva treba biti preobilje prirodnih dobara. Primjer toga je jabuka koja postaje našim vlasništvom kada je svojim radom uberemo, ali samo ako pri tome ostane dovoljno dobrih jabuka i za druge. Međutim, ni rad ne može dati pravo na dio cjeline, ako nema dovoljno za svakoga jer u izvornom stanju nema drugog načina. Započeti vlasništvo može jedino rad, dok se pravo može prenijeti razmjenom ili kupnjom. Dođe li u izvornom

¹⁹ Crawford Brough Macpherson, *Politička teorija posjedničkog individualizma*, Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb 1981., str. 170.

²⁰ Petar Šturanović, „Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije“, *Prolegomena* 19 (2) 2020.: str. 198. <https://hrcak.srce.hr/file/359798>

²¹ John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, 2013: 44

²² Petar Šturanović, „Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije“, str. 198.- 199. Str.

²³ John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, Locke 2013: 27

stanju do oskudice dobara, prirodno vlasništvo ni ne može postojati.²⁴ Lockeov ovakav uvjet posjeduje kvantitativnu i kvalitativnu komponentu (kako bi svima ostalo dovoljno i kako bi svima bilo podjednako dobro). Postavljajući ovo ograničenje, Lockeu se pripisuje obilježje pravednosti zbog toga što postavlja ovo ograničenje kojim ne dovodi druge u pogrešnu situaciju. Zbog njene krajnje zamršene, kompleksne situacije, postoje različite teorije i tumačenja toga što je zapravo Locke htio reći svojom teorijom vlasništva. Jednostranim čitanjem Jedni Lockeja smatraju nedvosmislenom ikonom desnog libertarijanizma, te kako se njegovo učenje koristi za opravdanje kapitalističkog prisvajanja vlasništva i obranu konzervativnog shvaćanja postojećih vlasničkih odnosa, dok drugi vide u njegovu učenju egalitarističke ideje.²⁵

3.3. Država

Locke, u definiranju moći suverena, ne dopušta apsolutnu vlast. On smatra kako je apsolutni autoritet čak i gori od prirodnog stanja. U prirodnom stanju svaki je čovjek sposoban braniti vlastiti život, slobodu i imovinu, ima pravo kazniti bilo koga tko ne poštuje prirodni zakon. Civilno društvo treba osigurati mir i sigurnost za sve u društvu. Suveren bi trebao biti nepristrani vladar koji će pravedno rješavati sve nesuglasice. Ali, ako su ovom suverenu zajamčena apsolutna prava, i stoga nije podložan građanskim zakonima, tada može djelovati opasno. I, Locke tvrdi, da je ta bezgranična moć suverena još gora od samog prirodnog stanja, što je očito napad protiv Hobbesova opravdanja apsolutne moći suverena. Hobbes je dopustio vlast suverena iz dva razloga: prvo, on doista nije mislio da bi suveren prekršio zakon, drugo, čak i ako je suveren učinio nešto nemoralno ili nepravedno, to bi društvo ipak bilo bolje od prirodnog stanja. Ovo neslaganje će biti središnje pitanje za svakog filozofa koji će raspravljati o pravu revolucije. Nakon što je razvio samo civilno društvo, Locke prelazi na raspravu o početak političkih društava. On smatra kako ljudi koji su po prirodi slobodni, jednaki i neovisni, ne mogu biti izbačeni iz svoga posjeda i podvrgnuti političkoj moći drugih bez vlastitog pristanka. S obzirom da je skupina ljudi pristala stvoriti jednu zajednicu ili vladu, oni su time sada inkorporirani i čine jedno političko tijelo, pri čemu većina ima pravo djelovati i zaključivati. Doktrina pristanka ključna je za razumijevanje Lockeove teorije društvenog ugovora. Bez pristanka naroda, suveren nema nikakvu legitimnu

²⁴ Leo Strauss, Joseph Cropsey, *Povijest političke filozofije*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb 2006., str. 347.

²⁵Petar Šturanović, „Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije“, str. 199.

vlast. Nadalje, vlast ne određuje proizvoljna volja suverena, već ona većina naroda. Locke tvrdi da tko god se dakle izvan prirodnog stanja ujedini u zajednicu, mora shvatiti da se odriče sve moći, potrebne za ciljeve zbog kojih se udružuju u društvo. Dakle, bez povjerenja u većinu, Commonwealth će se raspustiti. Jer, ako svi nezadovoljnici ne slijede volju većine, tada će se stvoriti dvije zajedničke države. I, to je ujedinjenje građanskog društva koje je potrebno za stabilnost same zajednice. Locke se bavi dvama prigovorima u svojoj teoriji o početku građanskog društva. Prvi prigovor je da je, povijesno gledano, ovaj događaj gdje se svi ljudi koji žive zajedno u prirodnom stanju odjednom ujedinjuju i pristaju slijediti određenog vladara zapravo nikada nije dogodilo. Drugi prigovor je da, budući da je svaki čovjek rođen pod vlašću određene vlade, ne može se dogoditi slučaj u kojem će on pristati slijediti drugog vladara. Locke napada ovaj prvi argument primjećujući velik društava, kao što su Rim i Venecija, gdje smatra kako su ona zapravo proizašla iz zajedničkog pristanak svih ljudi. Locke smatra sasvim jasnim, kao što su neki primjeri povijesti pokazali, da vlade doista proizlaze iz dobrovoljnog pristanka naroda.²⁶

Locke se posebno bavi pitanjem monarhijske vlasti. Struktura monarhije uključuje apsolutni autoritet, čineći Lockeovu doktrinu zajedničkog pristanka ljudi beskorisnom. Ali, Locke se brani tvrdeći da ova vrsta vlade prirodno slijedi. Budući da su djeca navikla na vladavinu svog oca, razumljivo je da je moć dodijeljena takvoj figuri na početku stvaranja političkog društva. Nadalje, nitko nije doživio ovog oca kao tiranina, čineći njegov autoritet još privlačnijim. Stoga Locke logično objašnjava zašto je došlo do ustroja naslijeđene monarhije. Ali, ovaj tip neograničene moći bio je dopušteno samo zato što nijedan prethodni kralj nije prekoračio svoje granice. Očevi koji su vladali izvorno, nisu djelovali iz osobnog interesa, dok je novija vrsta vladara ta koja je proširila svoje povlastice. I to je bila takve zloraba koja je promijenile očekivanja i ograničenja suverene moći. Prema tome, za Locke, nije da je sama monarhija uvijek bila inherentno loša, već prije da su društvene promjene izopačile ovu vrstu vlasti tako da ne može duže uživati u istim neograničenim moćima koje je nekoć imala. Drugi prigovor koji Locke mora prevladati jest ideja da su svi ljudi zapravo rođeni kao subjekti određenog društva i stoga nemaju pravo birati novo zajedništvo. Locke započinje svoje pobijanje napomenom kako je došlo do tolikog broja zakonitih monarhija u svijetu. I, ako su svi ljudi vezani za određeno društvo, kako je moguće da postoji toliko različitih monarhija? Jer, u početku, postojalo je jedno društvo i ja sam bio

²⁶ John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, str. 60.- 62.

vezan za to društvo, kao i sva moja djeca, zar bi onda svi drugi ljudi također trebali biti vezani za taj zakon? Ali, ako to nije slučaj, zašto onda ja nisam slobodan, a neki drugi ljudi uživaju slobodu? Budući da Locke vjeruje da su svi ljudi i slobodni i jednaki, ne može doći do situacije da neki članovi društva uživaju određena prava, dok drugi ne uživaju. Stoga, ako se želi objasniti postojanje višestrukih društava, onda to može biti zato što je, u nekom trenutku jedan čovjek napustio izvorno društvo kako bi stvorio svoje. I, kad bi on imao pravo da to učini, tada i svi drugi ljudi morali imati to isto pravo. Svaka osoba, dakle, zadržava pravo pridružiti se bilo kojem društvu koje smatra prikladnim. Samo je pristanak osobe ono što ga nužno povezuje sa specifičnim društvom. I dalje ostaje pitanje što točno Locke shvaća kao dovoljni pristanak. On govori kako postoji uobičajena razlika između izričitog i prešutnog pristanak; nema sumnje da izričiti pristanak, bilo kojeg čovjeka koji ulazi u bilo koje društvo, njega čini savršenim članom tog društva. Problem je kako gledati na prešutni pristanak. Prešutni pristanak ovisi o subjektu koji uživa zaštitu i usluge vlade. Ovaj prešutni pristanak je privremen; kad god netko izgubi ovakvu zaštitu vlade slobodan je pridružiti se drugom društvu. Izričiti pristanak, međutim, vječan je osim ako se vlada ne raspusti. Locke zaključuje svoje poglavlje, *“O počecima političkog društva i vlade”*, pojašnjavajući svoju doktrinu o pristanku. On objašnjava kako podvrgavanje zakonima bilo koje zemlje, miran život i uživanje privilegija i zaštite, ne čini čovjeka članom tog društva. Ništa ne može čovjeka učiniti takvim, osim njegovog stvarnog ulaska u zajednicu i njegovog pozitivnog angažmana u toj zajednici. Ne radi se dakle o tome da vas prešutni pristanak može učiniti članom društva. To mora biti izričit pristanak, na dulje vremensko razdoblje, koji se kvalificira kao pravi početak svakog političkog društva.²⁷

Nakon rasprave o počecima političkog društva, Locke se okreće konačnoj svrsi ili ciljevima kojima civilno društvo mora težiti. Počinje pitanjem zašto bi se, u nekom slučaju, netko udaljio od krajnjeg stanja slobode. On razumije kako u prirodnom stanju postoji određeni rizik od izlaganja opasnosti drugih. Locke razumije tri neophodna uvjeta u državi. On objašnjava: Prvo, postoji želja za uspostavljenim, uređenim zakonom... Drugo, u prirodnom stanju zahtjeva se poznati i neutralni sudac... Treće, u prirodnom stanju često se želi moć kojom će se izreći kazna kada je to ispravno i izvršiti je. Osnivanje Commonwealtha i njegova učinkovitost zahtijeva svaki od ovih uvjeta. Zanimljivo je uočiti razliku između Hobbesova pogleda na početke društva i Lockeova mišljenje o istoj akciji. Hobbes vjeruje da krajnji početak društva ovisi na uzajamnom strahu koji svaki čovjek ima od svih drugih ljudi.

²⁷Ibid., str. 62 - 65.

A Hobbes vjeruje da je društvo stvoreno kako bi se osiguralo očuvanje života svakog čovjeka. Locke, koji također prepoznaje važnost straha, ide i korak dalje. On tvrdi da je konačni cilj društva osigurati očuvanje ne samo života svakog čovjeka, već i njegove imovine. Stoga Locke zaključuje da tko god ima zakonodavnu ili vrhovnu vlast, obvezan je vladati...ni za koji drugi cilj, osim za mir, sigurnost i javno dobro ljudi. Za razliku od Hobbesa, Locke smatra kako ni jednoj osobi ili instituciji nije dana sva moć. Lockeova glavnu razliku stvara između zakonodavne i izvršne vlasti. On objašnjava, „Veliki cilj ulaska ljudi u društvo je uživanje u njihovoj imovini uz mir i sigurnost, a veliki instrument i sredstvo za to su zakoni tog društvo; prvi i temeljni pozitivni zakon zajednice je uspostavljanje zakonodavne vlasti.” Nakon uspostave ove vlasti ipak je nejasno u kojoj mjeri Locke dopušta zakonodavnoj vlasti da vlada. On prepoznaje da zakonodavna treba da ima vrhovnu vlast, te naglašava, „sva pokornost na kraju završava u ovoj vrhovnoj vlasti, i upravlja se onim zakonima koje donosi.” Stoga se čini da Locke favorizira Hobbesovo gledište o suverenu, jer mu daje takvu vrhovnu moć. No, Locke brzo kvalificira svoju izjavu. Napominje, „nije, niti može biti apsolutno proizvoljan nad životima i sudbinom ljudi: jer je to samo zajednički moć svakog člana društva predana toj osobi ili skupštini, koja je zakonodavac; ne može biti više nego što su te osobe imale u prirodnom stanju prije nego što su ušli u društvo.” Budući da nitko nije imao pravo povrijediti ili napasti tuđi život ili vlasništvo u prirodnom stanju, suverenu je nemoguće vršiti samovoljno pravo na tuđi život ili imovinu. Suveren može djelovati samo u skladu s javnim dobrom, te stoga ne može slijediti privatne interese koji štete drugima. Locke nastavlja kako zakonodavna, ili vrhovna vlast, ne može sebi pretpostaviti da vlada privremenim proizvoljnim dekretima, ali je dužna dijeliti pravdu, i odlučivati o pravima podanika proglašenim važećim zakonima i poznatom mjerodavnom sudcu. Suveren, dakle, ne može samovoljno izdavati zakone. Za razliku od Hobbesa, zakoni ne proizlaze iz volje suverena. Umjesto toga, zakoni su neovisno stvoreni od strane zakonodavne vlasti i moraju biti poznati narodu. I mora postojati neovisni, nepristrani sudac za tumačenje i provođenje zakona. Suveren također ne može uzeti vlasništvo ni jednog čovjeka bez njegovog pristanka. Locke objašnjava da je očuvanje vlasništva cilj vlade, i ono zbog čega ljudi ulaze u društvo, ono nužno pretpostavlja i zahtijeva, da ljudi trebaju imati imovinu ... oni imaju takva prava na dobra, koja su po zakonu zajednice njihova, i nitko nema pravo da im oduzme njihov materijal ili bilo koji njegov dio, bez njihovog pristanka. Građansko društvo treba osigurati očuvanje imovine svih pojedinaca. Dakle, suveren ne može samovoljno uzeti imovinu svojih podanika. Locke nastavlja braniti ideju kako je suveren još uvijek član društva i da u njemu mora djelovati u skladu s građanskim zakonima. Konačno, suveren ne može drugome prenijeti vlast koja mu je

povjerenjena. Locke pojašnjava da moć zakonodavne vlasti, koja potječe od naroda, budući da samo donosi zakone, a ne stvara zakonodavce, ne može imati nikakvu moć prenijeti njihovu ovlast donošenja zakona i staviti je u druge ruke. Stoga Locke uspostavlja prilično značajnu suverenu vlast, ali i dalje tvrdi da ta vrhovna vlast mora biti kvalificirana kako bi se osiguralo da ne postane proizvoljna vlast. S kvalificiranim zakonodavnim i izvršnim ovlastima, Locke se okreće definiranju tri grane vlasti koje vidi prikladnima za zajednicu. On objašnjava da je zakonodavna vlast ono što ima pravo određivati kako će se snaga zajedničkog bogatstva koristiti za očuvanje zajednice i njezinih članova...potrebno je da postoji moć...koja bi trebala pobrinuti za izvršenje zakona koji su doneseni, i ostaju na snazi. Dakle, tri vlasti zaduženi su za donošenje zakona, provođenje tih zakona i rješavanje sporova oko zakona, posebno u pogledu stranih sila. Locke vjeruje da izvršna vlast i federativne ovlasti trebaju biti objedinjene u jednoj osobi. On primjećuje, "Iako su... izvršna i federativna vlast svake zajednice stvarno različite same po sebi, ipak ih je teško razdvojiti i staviti u isto vrijeme u ruke različitih osoba: za obje je potrebna sila društva za njihovu provedbu, gotovo je neizvedivo staviti snagu zajedničkog bogatstva u različite, a ne podređene ruke." Dok su izvršne i federalne uloge različite, posebice u njihovom tretiranju domaćih naspram vanjskih poslova, Locke vjeruje da je praktično da se dvije vlasti konsolidiraju u jedno biće. Ipak, važno je zapamtiti da se ova naizgled snažna moć ne može pogrešno protumačiti kao čisto proizvoljna.²⁸

Locke, nakon što je odredio tri različite ovlasti koje čine građansku društva, prelazi na raspravu o podređenosti ovih ovlasti. Ovdje je on otvoreno i izrazito podržao ideju prava naroda na pobunu. On počinje, "još uvijek ostaje u narodu vrhovna vlast da ukloni ili promijeni zakonodavstvo, kada nađu da je zakonodavni akt protivan povjerenju koje im je povjereno: jer sva vlast dana s povjerenjem za postizanje cilja, ograničena je time. Na kraju, kad god je taj cilj očito zanemaren ili mu se suprotstavlja, povjerenje mora nužno biti izgubljeno, a moć prijeći u ruke onih koji su je dali, koji je mogu ponovno postaviti tamo gdje misle da je najbolje za njihovu sigurnost." Iako se ne čini da Locke ima krvavu ili nasilnu revoluciju na uma, on očito ne prikazuje suverena kao nepogrešivu figuru. Hobbes opravdava apsolutni autoritet suverena zaključujući zastrašujuće stanje prirode. Ali za Locke, ova apsolutna moć nikada ne može pravedno postati proizvoljna. On nastavlja, "I tako zajednica trajno zadržava vrhovnu moć spašavanja sebe od iskušenja i planova bilo kojeg tijela, čak i njihovih zakonodavaca, kad god budu toliko glupi ili tako zli, da postavljaju i provode

²⁸ Ibid., str. 65 - 69.

planove protiv sloboda i svojstva subjekta.” Nitko ne može zanemariti svoje osobno pravo na samoodržanje. Ljudi ulaze u zajednice radi uspostavljanja mira i osiguranja očuvanja imovine. Ali ako suveren prekrši zakon i počne djelovati iz privatnih interesa, tada ljudi zadržavaju pravo odbaciti suverena i uspostaviti novu zakonodavnu vlast. Locke, koji se do ove točke protivio proizvoljnoj moći, dopušta izvršnoj vlasti pravo privilegije. Dok on i dalje održava doktrinu protiv korištenje proizvoljne moći, razumije da građanski zakoni možda nisu primjenjivi na sve situacije. I upravo u ovakvim kontekstima izvršna vlast mora dati sve od sebe u prosudbi za postizanje javnog dobra. On smatra kako postoje mnoge stvari koje zakon nikako ne može osigurati; a one nužno moraju biti prepuštene njegovom nahodaženju koji ima izvršnu vlast u svojim rukama, kojom on upravlja kao javnim dobrom. Ovo doista stvara neke komplikacije. Ako Locke vjeruje u to da će izvršna vlast djelovati u skladu s javnim dobrom kada nijedan zakon izričito ne nalaže radnje koje treba poduzeti, zašto mu se onda ne može dopustiti da uopće diktira specifične putove zakone? Nadalje, kako spriječiti suverena da javno dobro smatra svojim privatnim interesom? Locke pokušava odgovoriti na ovo pitanje govoreći: “ako dođe do pitanja između izvršne vlasti i naroda, oko stvari za koju se tvrdi da je privilegija; tendencija korištenja takve privilegije na dobro ili na štetu ljudi, lako će odlučiti o tom pitanju.” Nastavlja, “privilegija ne može biti ništa drugo nego dopuštanje naroda svojim vladarima da čine nekoliko stvari, po vlastitom slobodnom izboru, tamo gdje je došlo do propusta u zakonu, a ponekad i protiv izravnog slova zakona, za javno dobro.“ Locke, kao što se može predvidjeti, tvrdi da korištenje prerogativa ovisi o pristanku ljudi. Konačno, Locke postavlja pitanje tko može utvrditi lišava li nekoga izvršna ili zakonodavna vlast njegova vlasništva ili prava. Locke brani da je svaki čovjek rođen slobodan i da ga stoga ne može robovati drugi. Kao takva, ako zakonodavna ili izvršna vlast povrijedi čovjekova prirodna prava, on im se može oduprijeti. Dok Locke tvrdi da ljudi ne mogu odlučiti hoće li zakonodavna ili izvršna vlast prekoračiti svoje granice, svi ljudi zadržavaju pravo braniti se. Može se reći da je alternativni način uspostavljanja civilnog društva kroz osvajanje drugog naroda. Locke objašnjava da to, zapravo, ne predstavlja zajedništvo. Počinje, “agresor, koji sebe dovodi u ratno stanje sa drugima, i nepravедno napada pravo drugog čovjeka, ne može, takvim nepravедnim ratom, nikada doći do toga da imaju pravo nad pobijedenima.” Opet, jasno je da je pristanak većine potreban za uspostavljanje bilo kakvog političkog društva. Locke dopušta pobjedniku u zakonitom ratu da zadrži nešto vlasti nad svojim neprijateljima. On zadržava samo pravo nad onima koji su mu se zapravo odupirali u samom ratu, a ta vlast je despotska. On objašnjava da ako agresor ima apsolutnu vlast nad životima onih, koji, stavljajući se u ratno stanje, izgubili su ih; ali on time nema pravo i naslov na njihove posjede.

Sasvim je neobično da bi Locke dopustio osvajaču da ima potpuno prava nad tuđim životom, ali ne i nad njegovom imovinom. Ova je doktrina posebno čudna budući da je Locke zagovarao da nijedan čovjek ne može žrtvovati vlastiti život, pa stoga i ne smije dati svoj život drugome. Pravo na tuđi život dopušteno je samo ako se radi o onima koji su sudjelovali u agresiji i ako je sam rat bio pravedan.²⁹

Locke zaključuje svoje poglavlje napomenom da je dopuštena pobuna protiv nepravednog osvajača. Osvajač ne uživa baš toliko prava koliko onaj koji vlada uz pristanak. A njegova je moć ograničena samo na one koji su se stvarno borili protiv njega. Za razliku od stranog osvajanja, Locke ne vjeruje da je domaća uzurpacija ikada opravdana. On primjećuje, “uzurpacija je vrsta domaćeg osvajanja... [ali] uzurpator nikada ne može biti u pravu.” Budući da su izvorne slobode naroda oduzete i predane određenom suverenu, nikad se ne može desiti da osoba može jednostavno, bez pristanka naroda, preuzeti tu moć. Dalje govori kako niti jedan uzurpator ne može imati nikakvu titulu, sve dok ljudi ne budu imali slobodu pristati i stvarno dopustiti i potvrditi njegovu moć koju je do tada stekao uzurpiranjem. Opet, jasno je da legitimna vlada ovisi o narodu. Osim uzurpacijom, Locke se također bavi i tiranijom. Smatra da je uzurpacija vršenje vlasti, a pravo na to dali su mu članovi zajednice; pa je tiranija vršenje moći izvan prava. Stoga se tiranija može smatrati apsolutnom i proizvoljnom moći od koje je Locke neprestano zazirao. Ova tiranska moć nije samo greška koju su počinile monarhije. Umjesto toga, Locke objašnjava: “Gdje god prestaje zakon, počinje tiranija, ako se zakon prekrši na nečiju štetu; i svatko tko ima vlast prekorači moć koju mu je dao zakon...možemo se suprotstaviti, kao i svakom drugom čovjeku, koji silom napada pravo drugoga.” Postoji određena razina povjerenja koju subjekt daje suverenu, i ako prekrši ovu vrstu sporazuma, ostaje bez svoje vlasti. Locke pita može li se suverenu suprotstaviti, na što on potvrđuje, “sila je protiviti se ničemu osim nepravednoj i nezakonitoj sili.” Dakle, subjekti se ne mogu jednostavno pobuniti protiv autoriteta za svaku sitnu pritužbu. Dopušteno im je samo upotrijebiti silu protiv suverena ako protiv njih počini djelo koje uključuje protuzakonita ili nepravedna sila. On odbacuje doktrinu nepogrešivosti suverena, govoreći: “ove privilegije, koje pripadaju samo kraljevoj osobi, ne smetaju, ali se mogu dovesti u pitanje... suprotstaviti se i oduprijeti se onima koji koriste nepravednu silu.” Dakle, on tvrdi da nepravedna sila nikada nije dopuštena i moramo joj se oduprijeti. No, otpor često ima oblik apela, zazivanja primjene zakona, pa stoga svaki otpor u konačnici ne raspušta vladu. Locke naglašava ovu točku kako bi spriječio prigovor da njegova doktrina vodi

²⁹Ibid., str. 69 - 72.

posvemašnjoj anarhiji i disbalansa. Tek kada je većina „uvrijeđena“ teškim i nepravednim postupkom, može doći do raspuštanja vlade. Stoga se nužno mora oduprijeti tiranskim silama jer pristanak, i samo pristanak, može legitimizirati vladu. A kada se ta moć zlorabi u velikim razmjerima, može se dogoditi potpuna revolucija. Lockeov se stav bitno razlikuje od Hobbesova. Ne samo da ima mnogo pozitivniji pojam prirodnog stanja ljudskih bića, on je također mnogo više oprezan prema postupcima suverena. Počinje primjećujući da su svi ljudi rođeni slobodni i sa sposobnošću da u konačnici djeluje pod prirodnim zakonom razuma. Nadalje, svaki čovjek ima pravo kazniti svakoga tko prekrši ovaj zakon prirode. I svaki čovjek može uživati u privatnom vlasništvu u prirodnom stanju. Stoga Locke mnogo manje prikazuje muškarce nasilnima za razliku od Hobbesa. U odnosu na svoju teoriju Commonwealtha, Locke pokušava dati neke povijesne primjere. On, slično Hobbesu, smatra da postoji ugovor koji su stvorili svi ljudi kako bi žrtvovali neka svoja prirodna prava kako bi sačuvali i regulirati pojedinačan posjed, uključujući život, slobodu i imovinu. No, Lockeova ideja suverena je ta koja se najviše razlikuje od Hobbesove teorije. Iako je zakonodavna vlast vrhovna u njegovoj državi, on ne dopušta ni zakonodavnoj ni izvršnoj vlasti pristup samovoljnoj moći. Hobbes je tvrdio da je suverena volja nužno dobra i da mu se stoga ne može oduprijeti. Suveren je, za Hobbesa, uvijek postupao na način koji je bio u skladu s javnim dobrom. Locke je puno više skeptičan prema suverenoj vlasti. U više navrata ističe kako je suveren samo čovjek, koji je podložan istim greškama kao i svi drugi ljudi. Tako, ne može mu se vjerovati da će uvijek djelovati u skladu s javnim dobrom. Dakle, legitimitet vlast ovisi o pristanku naroda. Hobbes tvrdi kako će otpor od strane ljudi samo rezultirati vraćanjem u prirodno stanje. I, prema Hobbesa, prirodno stanje i ratno stanje su ekvivalentni. Ali, Lockeovo razlikovanje ova dva stanja, kao i njegovo prepoznavanje pogrešivosti suverena, dopušta mu da konačnu vlast stavi u ruke naroda.³⁰

³⁰ Ibid., str. 72 - 74.

4. Ideja revolucije kod T. Hobbesa i J. Lockeja

4.1. Ideja revolucije kod Hobbesa

Teorije društvenog ugovora Thomasa Hobbesa i Johna Lockeja uvelike se razlikuju po pitanju prava na revoluciju. Čini se kako Hobbes shvaća revoluciju u dva različita registra. U prvom registru daje konotaciju astronomskoj ideji revolucije ukazujući na "konstelaciju". Očito Hobbes govori o trenutku rođenja svog remek-djela. Čini se da shvaća da njegova knjiga, koja je odmah izazvala široke kontroverze i ugrozila i Hobbesovu sigurnost, nije djelo koje bi dobilo pohvale svojih čitatelja. Tako je *Levijatan* knjiga "rođena pod zlim zvijezdama", a razlog krive konstelacije je revolucija država, posebice engleskog Commonwealtha. Pravi razlog za očekivano zanemarivanje njegova rada mogao bi potjecati iz činjenice da Hobbes vidi da su njegove "istine" možda više favorizirale rojaliste nego "demokratske ljude" koji su sada držali vlast. Ovaj bi komentar mogao biti i "nezgodna istina" koju Hobbes općenito iznosi u svojoj knjizi: mir osiguravaju samo jaka država i suverenitet. Drugi registar je činjenica da u *Levijatanu* Hobbes vidi revoluciju kao neku vrstu prijelomne točke. Ima onih koji su raspustili staru vlast i onih koji će podići novu. Ova ideja revolucije podsjeća na vrlo modernu ideju revolucije. Revolucija je prijelomna točka, svojevrsni Kairos koji odvaja staru eru od nove. Na kraju građanskih ratova, Hobbes je mogao vidjeti novi dan kako se diže i pomisliti da su se vremena doista promijenila zauvijek. Stoga u *Levijatanu* čitatelj dobiva sliku da Hobbes koristi pojam revolucije na vrlo moderan način. Iako u cijeloj svojoj knjizi o pobuni govori slično kao što je iznio svoja razmišljanja u *Osnove prava* i *O građaninu*, ovdje se revolucija koristi na način koji suvremeni čitatelj može prepoznati kao nešto samo po sebi razumljivo. Međutim, ovo bi moglo biti krivo tumačenje, budući da je teško zamisliti kako bi Hobbes iznenada počeo promicati "revolucionarno" djelovanje, jer je ponovio svoje gađenje prema pobuni u *Levijatanu* sličnim tonom kao u *Osnovama prava* i *O građaninu*. No, s druge strane, nešto je sigurno bilo drugačije nakon razdoblja građanskih ratova i pobjede Cromwella. Stari se režim sigurno činio poviješću i bilo je vrijeme izgradnje novog. Možda je Hobbes mislio da će njegov *Levijatan* postati kamen temeljac novog Commonwealtha Engleske, iako je kasnije jasno negirao da je napisao *Levijatana* u korist Cromwellovog režima.³¹

³¹ Mikko Jakonen, „Thomas Hobbes on Revolution“, *La Révolution française* [En ligne], Rupture(s) en Révolution, 2011., str. 17. <https://doi.org/10.4000/lrf.321>

Nakon što se Hobbes vratio u Englesku i objavio *Levijatana*, suočio se s istinskim protivljenjem svojim mislima iz raznih smjerova. Dok je *O građaninu* bio pravi uspjeh, posebno na kontinentu, *Levijatan* je primljen s bijesom. Ovo je, među ostalim razlozima, moglo okrenuti Hobbesovu glavu na druga pitanja, uglavnom na znanstvena razmišljanja koja je započeo već u Francuskoj. Ishod ovog projekta bila je njegova filozofska suma, *O tijelu*. Iako je revolucija rijedak koncept u Hobbesovim političkim tekstovima, on je bio vrlo upoznat s konceptom iz svojih astronomskih istraživanja. Poznao ga je prilično dobro iz astronomskih diskursa i koristio ga je prirodno u svojim tekstovima koji se tiču fizike i astronomije. U tom se smislu Hobbes vratio izvorima pojma revolucije, koji je u svojim ranijim političkim tekstovima koristio samo metaforički. Istina je da je pojam revolucije prvo bio astronomski pojam. Kao što piše John Dunn, "Maštovito okruženje koncepta revolucije u početku je osigurano razvojem teorijske astronomije". Hobbes, koji imenuje znanstvenike kao što su Kopernik, Galilei i Kepler kao važne razvijatelje fizike i astronomije, vrlo jasno razumije koliko je astronomski koncept revolucije bio "revolucionaran". Mora da je to bilo važno pitanje, budući da Hobbes posvećuje stranice opisu matematičkih zakona kružnog kretanja koje je revolucija. Novodefinirano kružno kretanje planeta bilo je nešto što je razbjesnilo Inkviziciju i koštalo života mnoge znanstvenike. Bilo je to nešto što je na kraju dokazalo da Zemlja nije središte svemira, već planeta koja kruži oko Sunca. Dokazivanje kružnog gibanja na teorijski način bio je veliki zadatak jer se suprotstavljao razumijevanju kretanja koje je dao Aristotel, a koje je bilo istaknuti način opisivanja fizike među skolasticima. To ne znači da Aristotel nije poznao kružno kretanje, ali ga je shvatio iz temelja druge (drugacije) metafizike. Kružno kretanje bilo je bitan dio Ptolemejeve teorije o različitim kružnim sferama koja je bila dominantan način razumijevanja kozmosa od antike do kasnog srednjeg vijeka. Ono što se promijenilo u astronomskoj revoluciji bila je zapravo, između mnogih drugih stvari, sama ideja, odnosno metafizika kružnog gibanja. Sada je kružno gibanje dokazalo da Zemlja kruži oko Sunca, a ne suprotno kako je Ptolemej sugerirao. Stoga je razumljivo da je Hobbes ovo smatrao vrlo važnim i želio je razjasniti predmet kao što je učinio u *O tijelu*. Čini se da Hobbes misli da revolucija planeta jednostavno objašnjava neke stvari na najjistitiji način. U tom smislu, ako se filozofija shvati kao politička borba oko koncepta istine kao što je Michel Foucault predložio, Hobbesove astronomske teorije bile su politički par excellence: sudjelovale su i podržavale nove teorije koje su u Hobbesovo vrijeme još uvijek bile radikalne, iako su bile široko rasprostranjene. U *O tijelu* riječ revolucija pojavljuje se nekoliko puta. U poglavlju XXVI *Svijet i zvijezde*, Hobbes daje sljedeći primjer: "Uzroke različitih godišnjih doba i nekoliko varijacija dana i

noći u svim dijelovima površine Zemlje pokazao je najprije Kopernik, a nakon toga Kepler, Galilei i drugi, iz pretpostavke Zemljine dnevne revolucije oko vlastite osi, zajedno s njezinim godišnjim kretanjem oko Sunca u ekliptici prema redosljedu znakova; i treće, godišnjom revolucijom iste zemlje oko vlastitog središta, suprotno poretku znakova”. Ovaj primjer pokazuje kako je Hobbes shvatio pojam revolucije u fizičkom i astronomskom kontekstu. Revolucija je isto što i kružno kretanje; to je ruta koju napravi tijelo. Neki dijelovi našeg osjetilnog iskustva, objašnjava Hobbes, pouzdani su, dok drugi nisu. To je zapravo bilo samo središte astronomske rasprave u doba astronomske revolucije: Kako bismo trebali objasniti naše osjetilno iskustvo da manifestiramo nešto drugo nego što se manifestira? To zahtijeva novo razmišljanje i novu metafiziku koja, između ostalog, na nov način objašnjava kružno kretanje. Hobbes je sudjelovao u tom novom valu teorijski objašnjavajući što je zapravo kružno kretanje, revolucija.³²

O tijelu je potaknuo kontroverze kao i Hobbesovi raniji politički tekstovi, no uglavnom su te rasprave bile dio novog znanstvenog diskursa koji se oblikovao u Engleskoj. Širu publiku nisu zanimala pitanja o kvadraturi kruga koja je Hobbesu donijela loš glas u znanstvenim i matematičkim društvima. Nakon svih znanstvenih rasprava Hobbes je odlučio napisati još jedan politički tekst, povijest engleskih građanskih ratova, *Behemoth*. *Behemoth* nije uključivao nikakvu novu političku teoriju. Ipak, *Behemoth* nije samo "povijest". To je također normativna studija o događajima između 1640.-1660. U *Behemothu* Hobbes piše o buntovništvu, pobuni i uzrocima građanskog rata. Također promišlja o mogućnostima drugačijeg postupanja, odnosno daje savjete čitateljima kako postupiti u tim situacijama. Na samom kraju knjige Hobbes zaključuje dijalog dolaskom na problem revolucije. Glavni problem za Hobbesa je to što se čini da nitko nije ništa naučio iz građanskih ratova. Neposredno prije ponovnog postavljanja Charlesa II na prijestolje, situacija u Engleskoj bila je gotovo ista kao na početku rata. Krnji parlament bio je gotovo isti kao parlament 1640., osim onih koji su umrli. Većina članova parlamenta bili su prezbiterijanci. Prema Hobbesovim riječima: “Ništa nisu naučili. Veći dio sada je ponovno bio prezbiterijanski”. Povijest nam daje lekciju, ali ponekad ta lekcija nije shvaćena. Hobbes izjavljuje: “Ali još nisam primijetio kod prezbiterijanaca bilo kakav zaborav svojih prijašnjih načela. Vratili smo se u stanje u kojem smo bili na početku pobune”. Ovi primjeri pokazuju kako je Hobbes koristio koncept revolucije, uzet izravno iz astronomske diskursa opisanog u *O tijelu*, za svoju analizu engleskih građanskih ratova. Činilo se da se politička moć vratila na izvorno

³² Ibid., str. 17. -18.

mjesto gdje je sve počelo. Ipak, ovo je samo jedan dio priče. Drugi lik dijaloga, nazvan A, negira ovu vrstu revolucije bez napretka. Nešto se promijenilo, a to se ticalo svemoćne moći suverena. Prije građanskog rata, kaže Hobbes, kralj nije imao jednostavnu vlast nad vojskom. Sada je parlament odlučio da je kralj jedini koji ima vlast nad vojskom. Čak ni sam parlament ne bi mogao raspravljati protiv kralja ako bi odlučio upotrijebiti svoju moć. Ovaj čin znači, barem za Hobbesa, da ista vrsta propagandističkog i buntovničkog pokreta unutar Commonwealtha više neće biti moguća. Kralj je sada imao nešto što je Hobbes želio da ima: vlast nad vojskom, moć nad silom i nasiljem. Hobbesov temeljni argument moći je da suveren mora imati neporecivu moć, koja može pod svoju moć podložiti sve ostale. Ovo sugerira da Hobbes vidi određeni napredak u događajima građanskog rata i zapravo, da je njegova vlastita ideja svemoćne suverene moći, a posebno moći monarha, sada ispravno utemeljena. Ipak, u posljednjim redovima *Behemotha* Hobbes kaže nešto još važnije u vezi s konceptom revolucije: “Vidio sam u ovoj revoluciji kružno kretanje suverene vlasti kroz dva uzurpatora – oca i sina – od pokojnog kralja do ovog njegovog sina. Jer (izostavljajući moć časničkog vijeća, koje je bilo samo privremeno, i nije inače bilo u njihovom vlasništvu nego u povjerenju) prešla je s kralja Charlesa I. na Long Parliament; odatle u Rump; od Rumpa do Olivera Cromwella; a zatim opet natrag od Richarda Cromwella do Rumpa; odatle u Long Parliament; a odatle kralju Charlesu II, gdje može dugo ostati”. Prvo, on cijelo razdoblje engleskih građanskih ratova naziva revolucijom. Drugo, on karakterizira kretanje suverene moći kao kružno kretanje. Iz ovoga proizlaze dva važna aspekta. Hobbes piše kao da je suverena moć doista nešto odvojeno od osobe koja je nosi. Ovdje on neosporno primjenjuje vlastitu teoriju suvereniteta na događaje građanskog rata. Ipak, on ne vidi nikakav ozbiljan nedostatak suvereniteta ni u jednoj fazi revolucije. On čak i ne tvrdi da se oblik suvereniteta na neki način promijenio u bilo kojem trenutku revolucije. To znači da Hobbes vidi da isto političko tijelo i njegov suverenitet neprestano postoje tijekom revolucije. Prema Hobbesovom mišljenju, Engleska revolucija, za razliku od kasnije Francuske revolucije, nije uključivala kraj suvereniteta i početak novog. Umjesto toga, suverenitet se selio s jedne osobe na drugu, s jednog oblika vladavine na drugi, s jednog parlamenta na drugi. Ovo je vrlo jak Hobbesov argument, s obzirom na to da je u engleskim građanskim ratovima okončana apsolutna monarhija i uspostavljen Commonwealth Engleske. Hobbes negira bilo kakvu promjenu suvereniteta. Primjenjujući Hobbesove vlastite koncepte na ovaj slučaj, to bi značilo da društveni ugovor koji je u nekoj fazi povijesti uspostavio Kraljevstvo Engleske nije nestao tijekom "pobune". Dakle, u *Behemothu* imamo dvije vrste revolucija. Prvi nalikuje modernoj ideji, ili u nekom smislu i kršćanskoj ideji revolucije. To je revolucija u kojoj se događa neka

vrsta razvoja. Ta se ideja radikalno razlikuje od pogleda koje Hobbes iznosi u *Osnovama prava* ili *O građaninu*, ili čak u *Levijatanu*. Očito se Hobbesovo mišljenje promijenilo, ili barem koristi različite vrste retorike u *Behemothu*. Drugi koncept revolucije je tradicionalniji. Moguće je protumačiti drugu kao klasičnu ideju ciklusa režima, ali u većem smislu još više nalikuje modernoj koncepciji revolucije nego staroj. Ono što se razlikuje od klasične i moderne verzije promjene režima je to što je ovdje, u drugoj, revolucija jednostavno pun krug. Suverenitet je tijelo koje ide punim krugom ne gubeći svoju moć. Zapravo nas Hobbesova metafora podsjeća na godišnja doba. Najkraće vrijeme, možda zima, očito je Cromwellova vladavina. Umjesto toga, kraljeva vladavina je vrijeme moći i nade, možda ljeto. Kakva god tumačenja dali Hobbesovoj koncepciji revolucije u *Behemothu*, jasno je da su njegovi pogledi razvijeni iz *Osnova prava* i možda više inspirirani idejama koje je predstavio u *O tijelu*. Način na koji Hobbes koristi koncept revolucije u *Behemothu* tjera čovjeka da se zapita je li Hobbes pokušao, još jednom, dokazati da je njegova izvorna teorija suvereniteta bila točna. Ako bi tijek povijesti pokazao u slučaju *Levijatana* da je njegova ideja suvereniteta bila problematična u odnosu na ono što se događa s postojanošću suvereniteta tijekom promjene režima, događaji nakon 1651. do 1660. umjesto toga omogućili su tvrdnju da je suverenitet ipak postojao unatoč promjeni režima. Ovo je objašnjenje postalo moguće zahvaljujući astronomskom konceptu revolucije koji je izgleda odgovarao monarhiji i u drugim aspektima. Kako god bilo, čini se da se Hobbesova ideja revolucije, promjene režima i dosljednosti suvereniteta u *Behemothu* jako razlikuje od njegovih ranijih djela. Čini se da je ovaj put politička poruka njegovoj publici da će monarhija preživjeti unatoč pobuni usmjerenoj protiv nje. Hobbes ne kaže da je to nekakav zakon prirode, ali nije daleko od toga.³³

Kao što je raspravljeno u prethodnim poglavljima, Hobbes bi više volio suverena koji izriče proizvoljne i nehumane kazne prije nego što bi podanicima dopusti bilo kakvo pravo na revoluciju. Ova doktrina proizlazi iz Hobbesovog vlastitog prikaza suverena kao svetog i nepogrešivog. Locke, s druge strane, vjeruje da je suveren samo još jedan čovjek kojemu je povjerena moć vladanja Commonwealthom. No, važno je napomenuti da to povjerenje uvelike ovisi o pristanku ljudi. Stoga nikada nije prihvatljivo da suveren vrši samovolju. Nadalje, Locke razdvaja ovlasti vlade između zakonodavne, izvršne i federalne u pokušaju da spriječi nakupljanje previše moći u rukama jedne osobe. Dakle, značajna razlika između dviju teorija društvenog ugovora ovisi o tome kako svaki filozof prikazuje prirodu

³³ Ibid., str. 19 - 20.

suverena. I upravo ta razlika u prikazivanju u konačnici dovodi do dopuštanja ili nedopuštanja prava na revoluciju. Hobbes raspravlja o svojoj doktrini o pravu na revoluciju u svom poglavlju pod naslovom "*Onih stvari koje slabe ili teže raspadu Commonwealtha.*" Započinje ocrtavanjem nekih načela pomoću kojih se može spriječiti raspad Commonwealth. Njegovo prvo načelo, nedostatak apsolutne vlasti, opravdava se kao nužnan jer dopušta suverenu korištenje bilo kojeg sredstva kako bi osigurao stabilnost zajednice. On napominje da je greška, što je čovjek, da bi dobio kraljevstvo, ponekad zadovoljan s manje moći nego što je nužno potrebno za mir i obranu zajednice. Preispitivanjem moći suverena ne može se jamčiti mir i sigurnost zajednice. On nastavlja svoj argument napominjući da ljudi ne trebaju biti suci u stvarima dobra i zla. Promatra bolesti zajednice koje proizlaze iz otrova buntovničkih doktrina, od kojih je jedna: da je svaki čovjek sudac dobrih i zlih djela. To je točno u uvjetima puke prirode; ali inače, očito je da su mjera dobrih i zlih postupaka građanski zakoni, a sudac zakonodavac, koji je uvijek predstavnik zajednice. Stoga je jasno da Hobbes tvrdi da je suveren nepogrešiv, da su njegove presude uspostavljene kao građanski zakoni i da se njegove zapovijedi trebaju poštovati.³⁴

Hobbes također odbacuje tvrdnju da bi suveren trebao biti podložan građanskim zakonima. Njegovo objašnjenje za četvrto mišljenje koje je protivno prirodi zajednice je ovo: da onaj tko ima suverenu moć podliježe građanskim zakonima. Istina je da su svi suvereni podložni zakonima prirode, ali on nije podložan onim zakonima koje donosi sam suveren, to jest zajednica. Jer biti podložan zakonima znači biti podložan zajednici, to jest suverenom predstavniku, to jest samome sebi, što nije podložnost, nego sloboda od zakona. Hobbes izričito napominje da je biti podložan Commonwealthu značilo biti podložan samom suverenu. Nadalje, on je stvorio zakone zajednice. Kao takav, suvišno je podvrgnuti se vlastitim zakonima, a Hobbes samo dopušta suverenu da bude slobodan od građanskih zakona. No, to je opasan potez jer dopušta suverenu da koristi svoju volju bez ikakvih ograničenja. Lako je vidjeti kako se apsolutna, proizvoljna moć može ekstrapolirati iz Hobbesove teorije. On nastavlja jačati moć suverena tako što mu dopušta da uzurpira imovinu svojih podanika. Hobbes primjećuje u petoj doktrini koja teži raspadu zajedničkog dobra da svaki čovjek ima apsolutno pravo raspolaganja nad svim svojim dobrima, što isključuje pravo suverena. Svaki čovjek doista ima pravo koje isključuje pravo svakog drugog subjekta; a ima ga jedino od moći suverena... Ali ako se također isključi pravo suverena, on ne može obavljati dužnost na koju su ga stavili, a to je da ih brani i od stranih neprijatelja i od međusobnih

³⁴ John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, str. 75 - 76.

ozljeda. Dok Hobbes prikazuje ovo pravo kao nužno za dobrobit podanika, ono je još uvijek zabrinjavajuće. Ako suveren ima pristup imovini svojih podanika u svakom trenutku, a nije podložan građanskim zakonima, tada se čini da postoji mala zaštita od volje suverena. Hobbes ne razvija ideju da bi suveren mogao biti potencijalno opasan s tolikom moći. On opravdava tu apsolutnu moć tvrdnjom da je prirodno stanje, u konačnici, puno gore od proizvoljne volje suverena. I, slijedom toga, treba dati prednost manjem zlu. Ipak, ako je taj suveren običan smrtnik, za očekivati je da će svoju novostečenu moć zlorabiti. I dok je prirodno stanje gadno i okrutno, svi su ljudi podložni istom tretmanu. Izuzimajući jednu osobu, suverena, od građanskih zakona, on uživa povlašteni tretman, sve dok uspostavlja vlastitu osobnu volju kao vladavinu zajednice.³⁵

Još jedna stvar koja zabrinjava Hobbesa je kada je moć suverena podijeljena. Hobbes objašnjava da postoji i šesta doktrina koja je jasno i izravno protiv suštine zajednice, a to je: da se vlast suverena može podijeliti. Jer, što znači podijeliti vlast zajednice, nego je raspustiti; jer podijeljene moći međusobno uništavaju jedna drugu. Opet, Hobbes se nada da će osigurati da moć suverena bude nepokolebljiva. Hobbes se čak protivi podjeli vlasti na crkvenu i svjetovnu. Prema njegovoj analizi, budući da je očito da su građanska vlast i moć zajednice ista stvar, i da vrhovništvo i moć donošenja kanona i dodjele ovlasti podrazumijevaju zajednicu, iz toga slijedi da tamo gdje netko može donositi zakone a drugi čine kanone, moraju postojati dva zajednička naroda - što je podijeljeno kraljevstvo. Ako ljudi slijede dvije odvojene i potencijalno suprotstavljene doktrine o tome kako živjeti, nemoguće je da kohezivno kraljevstvo ostane. Hobbes zaključuje, kada se, dakle, ove dvije sile suprotstave jedna drugoj, nije moguće da Commonwealth ne bude u velikoj opasnosti od građanskog rata i raspada. Osim razdvajanja zemaljskih i duhovnih moći, Hobbes upozorava na mješovitu vladu. Ovaj model sličan je podjeli vlasti koju preporuča Locke. Napominje, da ovo ugrožava Commonwealth...istina je da to nije jedan neovisni Commonwealth, već tri neovisne frakcije. Ako se svakoj frakciji dodijeli apsolutna moć, za koju je Hobbes tvrdio da suveren mora imati, tada nužno moraju postojati tri odvojene frakcije. Dakle, Hobbes potvrđuje da moć suverena mora biti sadržana u jednoj instituciji, ili osobi, kako bi se prikladno koristila.³⁶

Hobbes zaključuje kako nije dopušteno da se podanici spore protiv suverena. On primjećuje, da se sloboda osporavanja apsolutne moći od strane pretendenta na političku

³⁵ Ibid., str. 76 - 77.

³⁶ John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, str. 77 - 78.

razboritost, koja, iako proizvedena najvećim dijelom u talogu naroda, a ipak potaknuta lažnim doktrinama, neprestano miješa u temeljne zakone, što je po njegovu mišljenju zlostavljanje Commonwealtha. Stoga se ne čini da se podanici ikada mogu opravdati nepoštivanjem volje suverena. Hobbes zatim ukazuje da se Commonwealth konačno raspada kada strana sila preuzme vlast. On nadalje daje primjer, kada u ratu... neprijatelji odnesu konačnu pobjedu... nema daljnje zaštite podanika u njihovoj lojalnosti, tada se zajednička zajednica raspada, a svaki čovjek ima slobodu zaštititi se postupcima koje u tom trenutku smatra najboljima za njega. Jer suveren je javna osoba, koja daje život i pokret zajednici, koja naglašava da članovi zajednice ne upravljaju. Jer iako pravo suverena ne može biti ugašeno činom drugoga, članovi zajednice ipak to mogu. Podanicima je dopuštena neposlušnost suverenu samo kada je njegova vlast raspuštena. Ali, ovaj raspad ne dolazi iz volje samog naroda. Umjesto toga, to je vanjski čin, poput osvajanja, koji potiskuje vladavinu suverena, čineći ga nesposobnim zaštititi narod od vanjskih prijetnji. Budući da je kraj zajednice očuvanje života ljudi, i budući da suveren više ne može pružiti tu zaštitu, ljudi se mogu slobodno vratiti u prirodno stanje. Dakle, nikada nije dopušten hotimični čin revolucije. Umjesto toga, raspad suverena može doći samo iz vanjskih okolnosti. I, kao takav, suveren može s pravom suzbiti svaki čin revolucije koji počine njegovi podanici. Upravo iz razloga što Hobbes smatra suverena nepogrešivim i svetim, on podanicima ne dopušta nikakvo pravo na revoluciju protiv njihova vođe. Svaki čin revolucije odmah bi raspustio Commonwealth i vratio se natrag u prirodno stanje. A, Hobbesov je krajnji cilj spriječiti ljude da ikada ponovno uđu u prirodno stanje.³⁷

4.2. Ideja revolucije kod Lockeja

Dok Hobbes oklijeva dopustiti bilo kakvu vrstu prava na revoluciju, Locke razvija drugačije gledište. U svom poglavlju pod naslovom "*O raspuštanju vlade*", on iznosi svoj argument zašto vjeruje da čovjek ima pravo raspustiti nelegitiman oblik vlasti. On počinje s razlikom između raspada društva i raspada vlade. Locke smatra da onog trenutka kada se društvo raspusti, sasvim j sigurno je da vlada tog društva ne može ostati. Uobičajeni i gotovo jedini način na koji se ova zajednica razvrgava je prodor strane sile. Stoga, ako jedno društvo podleže sili drugoga, vlada nužno mora biti raspuštena. No, Locke napominje da se vlade također mogu raspustiti iznutra. Navodi nekoliko načina na koje bi se to moglo dogoditi. Prvi uzrok je kada se mijenja zakonodavstvo. On objašnjava da su u zakonodavstvu članovi zajednice ujedinjeni... prema tome, kada se zakonodavstvo prekine ili raspusti, slijedi raspad i

³⁷Ibid., str. 78 - 79.

smrt: jer prema njemu, bit i jedinstvo društva sastoji se od jedne volje; zakonodavna vlast, kada je jednom uspostavljena od strane većine, ima deklaraciju, i takoreći čuva tu volju. Zakonodavna vlast, u Lockeovoj političkoj teoriji, vlada voljom naroda. I, volja naroda je ono što je središnje za djelovanje Commonwealtha. Bez ovog zakonodavstva, dakle, ne može biti uspješne vlade. Prema njemu, kada netko preuzme na sebe donošenje zakona, koga narod nije za to odredio, oni donose zakone bez autoriteta, koje ljudi stoga nisu dužni poštovati; na taj način oni ponovno dolaze izvan podložnosti i mogu sastaviti novo zakonodavstvo. Lockeova teorija zajedničkog blagostanja uvelike počiva na idejama pristanka i legitimiteta. Bez ovih koncepata vlada postaje proizvoljna. Suveren, ili zakonodavac, ne može djelovati ako nije obdaren voljom naroda. Kao rezultat toga, ljudi su sposobni raspustiti i zamijeniti svaki oblik vlasti koji se ne čini legitimnim. Naravno, postavlja se pitanje postoji li objektivan sustav kojim bi se takva tvrdnja ocijenila? Postoji nekoliko načina na koje se zakonodavstvo može promijeniti. Locke na početku navodi niz kršenja koja može počinuti suveren:

“Prvo, da kada jedna osoba, ili suveren, postavi svoju proizvoljnu volju umjesto zakona, koji su volja društva, proglašena od zakonodavne vlasti, tada se zakonodavna vlast mijenja... Drugo, kada suveren ometa zakonodavno tijelo da se okupi u određeno vrijeme, ili da slobodno djeluje, u skladu s onim ciljevima za koje je ustanovljeno, zakonodavno tijelo se mijenja... Treće, kada se samovoljnom vlašću suverena mijenjaju načini izbora, bez pristanka i protivno zajedničkom interesu naroda, mijenja se i zakonodavstvo... Četvrto, predaja naroda u podložnost stranoj sili, bilo od strane suverena ili zakonodavne vlasti, svakako je promjena zakonodavne vlasti, a time i raspuštanje vlade.“ Jasno je da Locke ne odobrava samovolju izvršne vlasti. Ako upotrijebi svoju moć da potisne volju naroda, tada će konačno raspustiti zajednicu. Opet, pristanak naroda ključan je za Lockeovo razumijevanje vlade. On nastavlja: “Postoji još jedan način na koji se takva vlada može raspustiti, a to je kada onaj koji ima vrhovnu izvršnu vlast zanemari i odustane od te obveze, tako da se već doneseni zakoni više ne mogu staviti u izvršenje... Ondje gdje se zakoni ne mogu izvršiti, jednako je kao da zakona uopće nema.“ Stoga je jasno da kad god suveren prekorači svoje granice ili ne obavlja svoje dužnosti na zadovoljavajući način, tada se vlada raspušta i, u konačnici, smjenjuje. U trenutku kada je vlada raspuštena, prema Locke, narod je slobodan sam se pobrinuti za sebe, podizanjem novog zakonodavstva, različitog od drugoga, promjenom osoba, ili oblika, ili oboje, onako kako im se čini najbolje za njihovu sigurnost i dobro. Narod, dakle, zadržava

konačno pravo odlučivanja o uspostavi vlasti. Opet, pristanak je taj koji u konačnici određuje oblik, stabilnost i strukturu vlasti.³⁸

Drugi način na koji se zakonodavstvo može mijenjati je kada zakonodavstvo djeluje tako da ljudi počnu imati nepovjerenje u instituciju vlasti. Locke tvrdi da društvo nikada ne može, krivnjom drugoga, izgubiti prirodno i izvorno pravo koje ima na očuvanje, koje može postići samo uređena zakonodavna vlast, te pošteno i nepristrano izvršavanje zakona koje je ona donijela. Ali stanje čovječanstva nije toliko jedno da nisu u stanju iskoristiti ovo pravo. Čini se da je ovo izravan odgovor na argument koji je iznio Hobbes. Locke je od početka zagovarao da ljudi u svom prirodnom obliku postoje kao slobodna bića. Oni ne komuniciraju na brutalan ili agresivan način. Stoga ljudi ne moraju prihvatiti proizvoljnu volju svoje vlade samo zato što se boje povratka u prirodno stanje. Iz tog razloga Locke odbacuje Hobbesov argument da se apsolutni autoritet, iako je možda pogrešan, mora poštovati. Locke objašnjava kako zakonodavstvo djeluje protivno povjerenju koje im je povjereno, kada nastoji izvršiti invaziju na subjektovo vlasništvo i učiniti se... proizvoljnim raspolagačem života, sloboda ili bogatstva ljudi... kad god zakonodavci nastoje oduzeti i uništiti imovinu naroda... dovode se u ratno stanje s narodom, koji je na taj način oslobođen svake daljnje poslušnosti. Za Lockeja nije važno hoće li izvršna ili zakonodavna vlast počiniti zločin. Kad god se koristi proizvoljna moć i vlast, narodu je dopušteno pobuniti se. Može se prigovoriti da Lockeova politika dopušta beskrajnu pobunu. Bez objektivne rubrike prema kojoj bi se ocjenjivali postupci vlade, činilo bi se da bi subjektivno tumačenje akata zakonodavne ili izvršne vlasti moglo dopustiti beskrajnu revoluciju. Locke primjećuje, "možda će se reći...nijedna vlada neće moći dugo opstati, ako ljudi uspostave novo zakonodavstvo, kad god se zamjere starom. Na ovo odgovaram... Ljudi se ne izvlače tako lako iz svojih starih oblika... Ova sporst i averzija kod ljudi da odustanu od svojih starih ustava, u mnogim revolucijama koje su viđene u ovom kraljevstvu... ipak nas je vratila natrag na naše staro zakonodavstvo." Locke ne vjeruje da je ljudima stalo da se jednostavno pobune radi bilo čega. Umjesto toga, treba postojati neki snažan poticaj za ljude da naprave bilo kakvu drastičnu promjenu u obliku vlasti. On smatra da se revolucije ne događaju nakon svakog malog lošeg upravljanja javnim poslovima. Velike pogreške vladajuće strane, mnoge pogrešne i nezgodne zakone, i sve lapsuse ljudske slabosti, u narodu će proći bez bune i mrmljanja. Ali ako je dugačak niz zlouporaba, prijevara i lukavstava, koje sve idu u istom smjeru... ne treba se čuditi da bi se onda trebali dignuti i nastojati staviti vladavinu u takve ruke koje bi im mogle osigurati ciljeve za koje vlada je

³⁸ John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, str. 80.- 82.

isprva podignuta. Lockeovo je uvjerenje da ljudi ne ruše temelje vlasti samo zbog povremenih razočaranja ili neugodnosti. Umjesto toga, pretjerana uporaba proizvoljne moći i ponovljena kršenja povjerenja rezultiraju revolucijom. I za Lockeja je takva revolucija opravdana.³⁹

Locke, u svom možda najjačem argumentu za pravo na revoluciju, tvrdi da je stvarni pobunjenik onaj suveren koji krši društveni ugovor. Njegovo stajalište je da je ova doktrina moći u narodu koja osigurava njihovu sigurnost iznova, novim zakonodavstvom, kada su njihovi zakonodavci djelovali suprotno njihovom povjerenju, najbolja ograda protiv pobune, jer ako netko silom pokuša oduzeti uspostavljenu zakonodavnu vlast bilo kojeg društva on time oduzima sudstvo, na koje su svi pristali. Oni, koji uklanjaju, ili mijenjaju zakonodavstvo, oduzimaju ovu odlučujuću vlast, koju ne može imati nijedno tijelo, nego po imenovanju i pristanku naroda; i tako uništavajući vlast koju je narod napravio, a nijedno drugo tijelo ne može uspostaviti, i uvodeći vlast koju narod nije ovlastio, oni zapravo uvode ratno stanje, a to je stanje sile bez autoriteta... A ako su oni, koji silom oduzimaju zakonodavstvo, buntovnici, sami zakonodavci, kao što je pokazano, ne mogu biti ništa manje cijenjeni; kada će oni, koji su bili postavljeni za zaštitu i očuvanje naroda, njegovih sloboda i posjeda, silom napasti i nastojati da ih otmu; i tako oni koji se dovode u ratno stanje s onima koji su ih učinili zaštitnicima i čuvarima njihova mira, ispravno su, i to s najvećom gorčinom... pobunjenici. Za Lockeja, pravi pobunjenici su zakonodavci koji krše zakone koje su sami donijeli kako bi naštetili ljudima. Cilj civilnog društva je očuvanje imovine i sigurnost ljudi. Ali, ako suveren odbaci takve zakone i ne izvršava svoje dužnosti, onda je on taj koji rastače strukturu društva i ponovno uspostavlja ratno stanje. I, stoga, ljudi, koji ponovno traže mir, mogu pristati djelovati pod novim zakonodavstvom koje je obdareno odgovornostima osiguravanja mira i sigurnosti ljudi.⁴⁰

Locke smatra da se ljudi rađaju jednaki i slobodni. Nadalje, ne vjeruje da bilo koji čovjek ima pravo drugome oduzeti imovinu ili život. Ova ideja je ojačana kada Locke pokuša razviti politiku samoobrane. Ljudima je priznato pravo da štite svoje interese jer je, uostalom, civilno društvo izvorno i osnovano da jamči zaštitu određenih prava. Prema Lockeju, tko god koristi silu bez prava, kao što to čine u društvu, tko to čini bez zakona, dovodi se u stanje rata s onima protiv kojih ih je tako koristio; i u tom stanju se poništavaju sve prijašnje veze, prestaju sva druga prava i svatko ima pravo braniti se i pružati otpor agresoru. Navodi Barclaya kao primjer nekoga tko bi inače branio proizvoljna prava kraljeva, ali koji također

³⁹ John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, str. 82.- 83.

⁴⁰John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, str. 83.- 84.

priznaje pravo naroda. On objašnjava, "ako se kralj... postavi protivno zajedničkog bogatstva... u ovom slučaju ljudi imaju pravo na otpor i obranu od ozljeda." Barclay ograničava ovaj oblik samoobrane samo protiv djela koja su trenutno počinjena. Narod ne smije koristiti silu kao oblik pravde za zločine iz prošlosti. Nadalje, to mogu učiniti samo na dostojanstven način. Locke se ruga ovim ograničenjima, jer se čini nevjerovatnim da se netko odupre kralju bez sile. Nadalje, Barclay štiti kralja jer je on "superiorniji" u odnosu prema svojim podanicima. Naravno, Locke odbacuje ovu ideju, jer kada se koristi proizvoljna vlast, ljudi se vraćaju u stanje rata. I kad se vrate u to stanje, svi su ljudi prirodno jednaki. Jedini uvjeti pod kojima čovjek može smijeniti kralja, za Barclaya, su kada kralj potpuno izgubi svoju ulogu kralja. Locke objašnjava da ako i pokuša svrgnuti vladu, to jest ako ima svrhu i namjeru uništiti kraljevstvo i državu... on odmah odustaje od svake brige i razmišljanja o zajednici, i posljedično gubi moć upravljanja nad subjektima... Drugi slučaj je, kada kralj postane ovisan o drugome... i tako ovim činom oslobađa narod i ostavlja ga vlastitom raspolaganju. Dakle, suverenu se može oduprijeti tek onda kada on prestane biti suveren. Dok Barclay daje različite argumente zašto kralj može izgubiti svoju moć, još uvijek je tu mišljenje da kada suveren prekrši povjerenje naroda ili izgubi svoju moć na neki drugi način, tada on više nema vlast nad narodom. I, bez te vlasti, može mu se oduprijeti.⁴¹

Problem s Lockeovom doktrinom, do sada, je taj što on ne navodi eksplicitno u detalje kako će se vrednovati naponi zakonodavne ili izvršne vlasti. Iako se bavi problemom čestih pobuna, nema pozivanja na objektivnu ocjenu civilnog društva. U zaključku svog poglavlja o raspuštanju vlade, on tvrdi da je narod, u konačnici, sudac. Locke postavlja pitanje: "Tko će biti sudac, da li suveren ili zakonodavac protivno njihovom povjerenju?... Na svoje pitanje odgovara: Narod će biti sudac; jer tko će suditi da li njegov opunomoćenik ili zamjenik postupa dobro, i prema povjerenju koje mu je povjereno, osim onoga koji ga zamjenjuje, i mora, time što ga je zamijenio, još uvijek imati moć odbaciti ga, kada iznevjeri njegovo povjerenje? " Budući da suveren nema vlast bez pristanka naroda, on ne može imati više prava od onih kojima ga narod obdaruje. A budući da je Locke već tvrdio da čovjek ne smije, ni u kojim okolnostima, željeti vlastito maltretiranje, suveren neće uživati takvu moć. Nadalje, budući da mu ljudi daju te ovlasti, uvijek moraju zadržati pravo da ga zamijene. Nastavlja, "ovo pitanje... ne može značiti da uopće ne postoji sudac... svaki čovjek sudi za sebe... Ako dođe do spora između suverena i skupine ljudi... mislim da bi pravi sudac... trebao biti tijelo koje čine ljudi." Jasno je da se Lockeov stav uvelike razlikuje od Hobbesova. Dok bi Hobbes

⁴¹ Ibid., str. 84 - 85.

zagovarao da suveren bude sudac u svim slučajevima, narod je, za Locke, taj koji u konačnici odlučuje u područjima neslaganja. A ta razlika uvelike proizlazi iz različitih tumačenja uloge i prirode suverena koje svatko ima. Locke zaključuje svoj odjeljak o revoluciji tvrdnjom da dok je građansko društvo još uspostavljeno, pojedinci ne zadržavaju svoja prava. On objašnjava da moć koju je svaki pojedinac dao društvu, kada je u njega ušao, više se nikada ne može vratiti na pojedince, sve dok društvo postoji, nego će uvijek ostati u zajednici... tako i kada društvo postavi zakonodavnu vlast u bilo kojoj zajednici ljudi, da nastavi u njima i njihovim nasljednicima... zakonodavna vlast se nikada ne može vratiti narodu dok ta vlada traje. Čini se da Locke kvalificira svoje izjave i dopušta zakonodavnoj vlasti moć. No, važno je napomenuti da je ta vlast legitimna samo dok vlada traje. U svom objašnjenju Locke kaže da ako je [narod] postavio ograničenja na trajanje zakonodavne vlasti i ovu vrhovnu vlast u bilo kojoj osobi ili skupštini učinio samo privremenom; ili pak, kada je zbog podbačaja onih koji su na vlasti, ono izgubljeno; po oduzimanju, ili nakon određenog vremena, vraća se društvu, a narod ima pravo djelovati kao suveren i nastaviti zakonodavstvo u sebi; ili podići novi oblik, ili ga pod starim oblikom dati u nove ruke, kako oni smatraju da je najbolje. Dakle, ako je vlada okončana, iz razloga kao što je kršenje zakona ili korištenje proizvoljne moći, tada ljudi zadržavaju pravo zamijeniti oblik vladavine. Odnosno, kao što smo rekli, ako se suveren pobuni protiv izvornog društvenog ugovora, on vraća narod u ratno stanje. On gubi svoju moć nad njima, a oni se tada mogu "pobuniti" i uspostaviti ili novi oblik vlasti ili novu osobu kao suverena. Stoga je pristanak naroda neophodan za stabilnost i sigurnost vlade, a narod je taj koji u konačnici kontrolira status i oblik civilnog društva.⁴²

Hobbes i Locke nude dva vrlo različita pogleda na pravo revolucije. Za Hobbesa, narod se ne smije pobuniti protiv suverena. Takav čin smatra ne samo nepoštovanjem autoriteta, već i kratkoročnim razmišljanjem. Ako netko raspusti zajednicu, svi se vraćaju u prirodno stanje. A za Hobbesa se to pretvara u ratno stanje. Locke, s druge strane, dopušta mnogo jači i sadržajni oblik prava na revoluciju. On razumije da vlada počiva na pristanku naroda. I, na kraju, narod mora biti sudac legitimne vlasti. Samovolja i kršenje zakona od strane suverena, bilo da je riječ o izvršnoj ili zakonodavnoj vlasti, nije prihvatljivo. Ova razlika naglašava temeljnu razliku između koncepcije čovječanstva dvaju filozofa i samog suverena. Hobbes vjeruje da je život u prirodnom stanju gadan i okrutan. Kao rezultat toga, ljudi trebaju jaku autoritetnu figuru koja će osigurati uspostavljanje mira i sigurnosti. No, taj suveren, da bi mu se dopustila proizvoljna vlast, mora barem djelomično posjedovati

⁴² John Winfred O'Toole, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, str. 86 - 87.

božanske osobine. Ako je samo čovjek, onda bi morao podleći istim strastima i sebičnosti kao i svi drugi ljudi. I, kao rezultat toga, nije mu mogla biti dopuštena proizvoljna vlast koju Hobbes dopušta svom suverenu. Locke, s druge strane, ima suprotno mišljenje. Na ljude općenito gleda kao na miroljubive. Napominje da su svi ljudi sami po sebi slobodni i jednaki. Čini se da je njegov vladar, za razliku od Hobbesova, običan i smrtni. Kao rezultat toga, Locke prepoznaje da je pogrešiv i stoga ga se lako može uvjeriti koristeći njegov vlastiti interes. Locke iz tog razloga ograničava njegovu moć jer predviđa takvo ponašanje. Budući da su svi ljudi slobodni i jednaki, nitko nema pravo nautiti drugome. Dakle, suveren ne smije iskoristiti moć da povrijedi bilo kojeg od svojih podanika jer su svi ljudi jednaki. Konačni cilj društva je mir i sigurnost ljudi, a jedini način da se to postigne je zaštititi ljude od bilo koje opasnosti, uključujući samovolju i sebičnu moć suverena. Dakle, pravo na revoluciju, za ova dva filozofa, ovisi o različitim koncepcijama koje svaki ima o ljudskoj vrsti i samom suverenu.⁴³

⁴³ Ibid., str. 88 - 89.

5. Zaključak

Iznoseći stavove Thomasa Hobbesa i Johna Lockeja može se vidjeti kako su ih nestabilnosti koje su se događale u Engleskoj, a kojima su obojica svjedočili, potaknule u pitanjima o ljudskoj prirodi, zajednici i ono najvažnije, o uspostavi vlade koja bi svojim djelovanjem zaustavila daljnje nemire u društvu i donijela stabilnost i mir. Koji je to oblik vlasti koji bi bio najučinkovitiji za društvo? Hobbes i Locke imaju u potpunosti suprotstavljena stajališta. Hobbes je zagovarao sustav u kojem vladar ima apsolutnu moć, dok Locke smatra kako je pristanak ljudi kojima se upravlja ključan za legitimnost vlade. Hobbes i Locke ključni su za razvoj društvenog ugovora na kojem se temelji čitavo civilno društvo. Njihove teorije društvenog ugovora odlikovale su se pokušajem da opravdaju i razgraniče politički autoritet na temelju osobnog interesa pojedinca i racionalnog pristanka.

Pravo revolucije u teorijama društvenog ugovora Thomasa Hobbesa i Johna Lockeja je zanimljiva tema koja zaslužuje posebnu pažnju. Ovaj rad govori o razlikama i sličnostima između ova dva filozofa u raspravi o ovoj temi. Razlika između ideja dvojice političkih filozofa najoštija je u njihovoj pretpostavci o stanju ljudske prirode. Hobbes i Locke drastično se razlikuju i oko pojma suverena. Za razliku od Hobbesa koji suverena vidi kao bezgrešno božanstvo, Lockeov suveren je smrtnik, čovjek sklon pogreškama. Upravo ova razlika je ključna za neslaganje ovih dvaju filozofa oko pitanja pojma prava na revoluciju. Iako su se njihovi zaključci uvelike razlikovali, njihovi argumenti utjecali su na kasnije filozofe, posebice Locke, čija je liberalna doktrina imala utjecaj pri donošenju američkog ustava. Thomas Hobbes i John Locke i danas su relevantni filozofi zbog toga što su postavili brojna važna i dalje aktualna pitanja kao što su odnos vlasti i zajednice odnosno sloboda ljudi u državi. Pojam prava na revoluciju važan nam je i u kontekstu promatranja brojnih političkih revolucija u svijetu danas.

6. Literatura

1. APELDOORN, Laurens van, „Hobbes on Property: Between Legal Certainty and Sovereign Discretion“, *Hobbes Studies* 34 (2021), str. 58.- 79. [*Hobbes on Property 21.6..pdf](#) (pristupljeno 28.07.2023.)
2. BOŽIČEVIĆ, Vanda, *Filozofija britanskog empirizma*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
3. ČAKARDIĆ, Ankica, *Sablasi tranzicije: socijalna historija kapitalizma*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2019.
4. HOBBS, Thomas, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2014.
5. JAKONEN, Mikko, „Thomas Hobbes on Revolution“, *La Révolution française* [En ligne], Rupture(s) en Révolution, 2011., <https://doi.org/10.4000/lrf.321> (pristupljeno 27.07.2023.)
6. LOCKE, John, *Dvije rasprave o vladi*, Naklada Jurčić, Zagreb 2013.
7. MACPHERSON, Crawford Brough, *Politička teorija posjedničkog individualizma*, Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb 1981.
8. MATAN, Ana, „Jednakost i zajednica: prirodno stanje i društveni ugovor kod Hobbesa i Rawlsa“, *Politička misao*, Vol XLI, (2004.), br. 4, str. 42.– 58. <https://hrcak.srce.hr/file/34336> (pristupljeno 17.07.2023.)
9. O'TOOLE, John Winfre, „The Right of Revolution: An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories“, Boston College Electronic Thesis or Dissertation, 2011, [view \(bc.edu\)](view(bc.edu)) (pristupljeno 03.08.2023.)
10. PETROVIĆ, Gajo, *Engleska empiristička filozofija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1983.
11. RIBAREVIĆ, Luka, *Hobbesov moment: rađanje države*, Disput, Zagreb 2016.
12. STRAUSS, Leo, CROPSEY, Joseph, *Povijest političke filozofije*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
13. ŠTURANOVIĆ, Petar, „Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije“, *Prolegomena* 19 (2) 2020.: str. 197.- 220. <https://hrcak.srce.hr/file/359798> (pristupljeno 20.07.2023.)

7. Sažetak

Thomas Hobbes i John Locke dva su engleska filozofa koji se smatraju utemeljiteljima moderne političke filozofije. Oboje su opravdali i definirali ulogu države, ali njihovi zaključci svakako se razlikuju jedni od drugih. Hobbes i Locke polaze sa suprotnog kraja spektra u pretpostavkama o ljudskoj prirodi. Hobbesovo učenje o državi podrazumijeva ideal apsolutne vladavine u kojoj je funkcija države sigurnost pojedinca koju nije mogao ostvariti u prirodnom stanju. Država nastaje sklapanjem uzajamnog ugovora među njenim građanima, koji prenose dio prirodnog prava na suverena. Uspostavom države, podanici se odriču prava na izmjenu oblika vladavine te pobunu. Ono što se najviše razlikuje od Hobbesove teorije je Lockeova ideja suverena. Hobbes tvrdi kako suveren uvijek postupa na način koji je bio u skladu s javnim dobrom dok je Locke skeptičan prema suverenoj vlasti. Locke je ključan pristanak ljudi za stvaranje zajednice ili vlade. Hobbes suverenu dopušta korištenje bilo kojeg sredstva kako bi osigurao stabilnost zajednice. S druge strane, Locke suverenu ne dopušta apsolutnu vlast. Ako suveren prekrši zakon i počne djelovati iz privatnih interesa, tada ljudi zadržavaju pravo odbaciti suverena i uspostaviti novu zakonodavnu vlast. Locke ističe kako je suveren samo čovjek, koji je podložan istim greškama kao i svi drugi ljudi. Hobbes i Locke imaju dva potpuno različita pogleda na ideju revolucije. Hobbes smatra da se narod ne smije pobuniti protiv suverena. Jer raspuštanje zajednice odmah znači vraćanje u prirodno stanje u kojem je život okrutan, a njegov krajnji cilj je da se to nikada ne ponovi. Iz tog razloga ljudi trebaju autoritet koji će osigurati uspostavljanje mira i sigurnosti. Locke misli da treba postojati neki snažan razlog zbog kojeg bi došlo do drastične promjene u obliku vlasti. On tvrdi da je pravi pobunjenik zapravo onaj suveren koji krši društveni ugovor. Thomas Hobbes i John Locke za krajnji cilj imaju očuvanje mira i sigurnosti ljudi, svatko kroz svoju koncepciju koju imaju o ljudskoj vrsti, stvaranju države i suverenu.

Ključne riječi: Thomas Hobbes, John Locke, prirodno stanje, država, suveren, revolucija

8. Summary

Thomas Hobbes and John Locke were two English philosophers, considered to be the founders of modern political philosophy. Both of them justified and articulated the reason for the role of state, but their conclusions certainly differ from each other. Hobbes and Locke start from the opposite end of the spectrum in assumptions about human nature. Hobbes' teaching on the state implies the ideal of absolute rule in which the function of the state is the security of the individual, that he could not achieve in the natural state. The state is created by concluding a mutual agreement among its citizens, which transfer part of the natural right to the sovereign. With the establishment of the state, a subjects renounce the right to change the form of government and rebellion. What differs most from Hobbes' theory is Locke's idea of the sovereign. Hobbes claims that the sovereign always acts in a way that is consistent with the public good while Locke is skeptical of the sovereign authority. For Locke, the consent of the people is essential to the creation of a community or government. Hobbes allows the sovereign to use any means to ensure the stability of the community. Locke, on the other hand, does not allow the sovereign absolute power. If the sovereign breaks the law and starts acting out of private interests, than the people reserve the right to reject the sovereign and establish a new legislative power. Locke points out that the sovereign is only a man, who is subject to the same mistakes as all other people. Hobbes and Locke have two completely different views on the idea of revolution. Hobbes believes that the people should not rebel against the sovereign. Because the dissolution of the community immediately means a return to the natural state in which life is cruel, and its ultimate goal is to never repeat it. For this reason, people need authority to ensure the establishment of peace and security. Locke thinks there needs to be some strong reason for a drastic change in the form of government. He claims that the real rebel is actually the sovereign who violates the social contract. Thomas Hobbes and John Locke have the ultimate goal of preserving the peace and security of people, each through their own conception of the human species, the creation of the state and the sovereign.

Keywords: Thomas Hobbes, John Locke, natural state, property, state, sovereign, revolution